

№0171.
2021-87

и

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН А.А. АЛТМЫШБАЕВ АТЫНДАГЫ
ФИЛОСОФИЯ, УКУК ЖАНА СОЦИАЛДЫК-САЯСИЙ
ИЗИЛДӨӨЛӨР ИНСТИТУТУ**

Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

Д.23.29.611 Диссертациялык кеңеш

Кол жазма укугунда

УДК: 323.101:316(575.2)(043.3)

БОРБОДОЕВ ЖОРОБЕК МАТИКАНОВИЧ

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОУЛУТТУК ИДЕНТТҮҮЛҮКТҮ
КАЛЫПТАНДЫРУУ: ТЕОРИЯЛЫК-МЕТОДОЛОГИЯЛЫК ТАЛДОО**

23.00.02 – саясий институттар, процесстер жана технологиялар

Саясат таануу илимдеринин доктору
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2021

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Философия жана гуманитардык дисциплиналар кафедрасында аткарылды

Илимий консультант:

Артыкбаев Мэлс Табалдыевич – философия жана саясат таануу илимдеринин доктору, профессор, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Философия, маданияттын теориясы жана тарыхы кафедрасынын профессору

Расмий оппоненттер:

Донобаев Алим Дононбаевич – саясат таануу илимдеринин доктору, профессор, Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия С лавян университетинин Эл аралык мамилелер кафедрасынын профессору

Мухтаров Марс Мухтарович – саясат таануу илимдеринин доктору

Назаров Насриддин Атакулович – саясат таануу илимдеринин доктору, доцент, Ташкент Архитектура-курулуш институтунун Философия жана социалдык-гуманитардык дисциплиналар кафедрасынын профессору

Жетектоочу мекеме:

К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин саясий-укуктук дисциплиналар кафедрасы. Дареги: Бишкек ш., 720044, Чынгыз Айтматов проспектиси, 27

Диссертация 2021-жылдын «18» июнунда саат 14.00до Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер Академиясынын А.А.Алтымышбаев атындагы философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институтунун, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы саясат таануу жана социология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча Д.23.20.611 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспекти, 265-а, диссертациялык залы.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын борбордук китепканасынан (дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265а, 1 кабат), Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин илимий китепканасынан (720033, г.Бишкек, ул. Жибек Жолу просп., 394, 8-корпус, 1 кабат) жана Диссертациялык кеңештин naskr.kg сайтынан таанышууга болот.

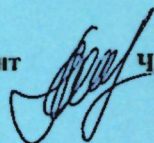
Онлайн коргоо трансляциясынын маалыматтары: <http://vc.vak.kg>

Автореферат 2021-жылдын “19”-майында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

саясий илимдердин кандидаты, доцент

 Ч.Ш. Абдыраманова

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Кыргызстан өзүнүн өнүгүүсүнүн экономикалык, саясий жана этномаданий моделин тандоонун гатаал, кыйын карама-каршылыктарга табын басып өтүп, келечегине карата позитивдүү ишенимге ээ болуу, ага жетүүнүн максаттарын, милдеттерин түшүнүү менен XXI кылымга кадам таштады.

Өлкөдө социалдык-экономикалык жана этностор аралык өз ара аракеттешүү, коомдун саясий структурасынын, руханий-иравалык багыттар менен баалуулуктарынын жаңылануу тутумунун өзгөрүүсүнө алып келүүчү либералдык-демократиялык кайра өзгөрүүлөр тынымсыз жүрүүдө. Кыргызстанда тышкы экономикалык жана институционалдык-субъекттик базада экономиканын, каржылык-насыялык чөйрөнүн принципалдуу жаңы негиздерде иш алып баруусун жана өнүгүүсүн камсыз кылуучу базар институттарынын системасы калыптанды; жарандык коомдун, саясий системанын жана анын институттарынын – көп партиялуулуктун, адам укугунун жана эркиндигинин сакталышын, иштешин, өнүгүүсүн жана өркүндөөсүн аныктоочу мыйзамдар менен ченемдик актылардын жыйындысы иштелип чыкты; кайра куруу процесстеринин тандалып алынган багыттарынын артка кайткыс мүнөзүн негиздеген жана ага кепилдик берген келечектеги иш-аракеттердин стратегиясы менен программасы аныкталды, башкача айтканда, кыргызстандыктардын келечек мууну үчүн мамлекеттик жана коомдук жашоонун бекем пайдубалы негизделди.

Кыргызстандын соңку элементтерди: ар бир жарандын айныксыз теңдикти, өздүк баалуулугун жана өзүн өзү ишке ашыруу эркиндигин таануусун, бири бирине болгон муктаждыкты аңдап билүүнү жана өз ара мамилелешүүдө руханий ырашкерчиликти, толеранттуулукту, ишенимди, сый-урматты бекемдоону; ар кыл катмарлар менен топтордун, этностордун өз ара катнашуу жана кызматташтык үчүн жалпы негизди, компромиссти табуу жондомдүүлүгүн жана ага умтулуусун; ар бир этностук топ же конфессия үчүн турмуштук мааниге ээ болгон жалпы маанидеги чечимдерди кабыл алууда ачыктыкты, өз ара жоопкерчиликти камсыз кылууну; этникалык, диний же башка таандыктыгына карабастан инсандын өнүгүү приоритеттүүлүгүн камтыган этностор аралык жана конфессиялар аралык өз ара аракеттешүүлөрдүн сапаттуу жаңы системасын калыптандыруудагы жетишкендиктерин өзгөчө мааниге ээ.

Негизинен республикада полиэтникалык, поликонфессионалдык коомдогу эң бир татаал маселелердин бири: өз субъективдүүлүгүнөн жана башкалардан өзгөчөлүүлүгүнөн баш тартпай туруп, бардыгынын жана ар биринин кызыкчылыктары үчүн конструктивдүү кызматташтыкты жүзөгө ашыруу менен ар түрдүү этностук топтордун бирдиктүү унитардык мамлекет алкагында кантип биргеликте жашоого болорун чечүүнүн модели калыптанууда жана жүзөгө ашырылууда.

Кыргызстан, Батыш менен Чыгыштын кесилишиндеги өлкө катары акырындап жеке өнүгүү жолуна ээ болууда. Жөн гана ээ болбостон улам күчөп бара жаткан ааламдашуу агымында өзүнүн иденттүүлүгүн жана бүтүндүгүн сактоо, салт-санааны жана модернизацияны, откондү, бүгүнкүнү жана келечекти айкалыштырып бирге алып баруу жана аны улантуу жондомдүүлүгүн калыптандырууда. Мында Кыргызстандагы этникалык жана улуттук иденттүүлүк маселелерин изилдөөнүн актуалдуулугу бир катар себептер менен шартталат: биринчиден, Кыргызстандын полиэтникалык мүнөзү; экинчиден, Кыргызстан кыргыздар мамлекет түзүүчү этнос

катары басымдуу ролду ээлеген, бул специфика башка этностук топтордун туюмдарынан кандай көрүнөт, кандай карама-каршылыктардын пайда болуусу мүмкүн жана өлкө этносторунун ортосундагы карым-катнаштарга кандай таасирин тийгизет деген кызыкчылыкты шарттаган кыйла жаш, улуттук мамлекет; үчүнчүдөн, прикладдык изилдөөлөрдүн натыйжалары улуттук процесстерди башкаруу, калктын улуттук, интерулуттук ан-сезимин калыптандыруу, улуттар аралык туруктуулукту, биригүүнү, тынчтыкты жана ынтымакты бекемдөө үчүн маанилүү.

Иденттүүлүк процесси мамлекеттик, социалдык топ жана жеке деңгээлде откондуктон инсандын мамлекет, улут менен иденттүүлүгү да бир топ маанилүү болуп саналат. Инсандын туруктуу сапаты болуу менен, этникалуулук иденттүүлүктүн баштапкы негизи боло алат жана идентификациялоо маанисин өзүнүн этносу менен окшоштурууну абсолютташтыруу жарандык консолидацияга тоскоолдук жаратып же аны кыйратуу менен саясий туруктуулукту бузуунун булагы болуп калуусу мүмкүн. Коомду консолидациялоодо тилдин ролу кандай, заманбап Кыргызстанда мамлекеттик тилди өнүктүрүүдө кандай көйгөйлөр бар, аны колдонуу чөйрөсүн кеңейтүү үчүн эмне кылуу зарыл, Кыргызстанда регионалдык иденттүүлүктү конструкциялоо процессине таасир тийгизүүчү факторлор кайсылар деген теориялык жана прикладдык маселелер изилденбеген бойдон калууда. Бул саясат таануучулук талдоо көз карашынан алганда диссертациялык иште көтөрүлгөн маселелердин бир гана топтому. Андан тышкары биз: этноулуттук иденттүүлүк кантип калыптанат, анын функциясы кандай, этноулуттук иденттүүлүктүн субъектилери кимдер, критерийлери болуп эмнелер саналат, жаңы көз карандысыз мамлекеттерде анын көрүнүштөрү кандай деген сыяктуу башка суроолорго да жооп берүүгө аракет жасадык. Жогоруда аталган маселелер бул темага кайрылуунун актуалдуулугун жана теориялык, практикалык милдеттердин өз убагында коюлуп жаткандыгын көрсөтөт.

Этностор аралык мамилелерди жана этноулуттук иденттүүлүктүн категориалдык-түшүнүктүк аппаратын калыптандырууну изилдөө да маанилүү маселелерден болуп саналат. «Этноулуттук иденттүүлүк» түшүнүгү постсоветтик мейкиндиктеги өлкөлөр үчүн этносаясат таануудагы жаңы илимий багыт жана бардык эле жаңы көрүнүш катары ал мурдагы түшүнүктөрдөн арылуу жана жаңы категориялар менен түшүнүктөрдү калыптандыруу сыяктуу калыптануу мезгили менен байланышкан белгилүү бир кыйынчылыктар менен кагылышат. Кыргызстандын көз карандысыз мамлекет катары калыптана баштаган мезгилинен бери өлкөнүн ар бир жаранынын биздин мамлекеттин дүйнөдөгү ролу менен ордун аңдап билүүгө багытталган жаңы саясий ой-туюмун конструкциялоо жүрүп жатат.

Бүгүнкү коомдо этникалык идентификацияга, этностук топтун биригүү муктаждыгына, маданияттагы, тарыхтагы өзүнүн өзгөчөлүгүн болуп көрсөтүүгө, өлкөнүн жаңы шарттагы өнүгүүсүн интеграциялоочу улуттук идеалды иштеп чыгуу аракети караата коңул буруу өстү. Ушуга байланыштуу кыргызстандык саясат таануу илиминде этникалык иденттүүлүк көйгөйлөрүн изилдөөгө коңул бөлүү калыбына келтирилди.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар менен болгон байланышы. Бул изилдөө демилгелүү болуп саналат. Автор Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин структураларынын эксперттик жана талдоо топторунун курамында республикадагы этностор аралык мамилелерди, аймактардын социалдык-саясий өнүгүшү менен байланышкан маселелерди изилдөөгө активдүү катышкан.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты коомдук цивилизациялык, модернизациялык калыптануу шарттарында Кыргызстандын заманбап социалдык-саясий өнүгүүсүнүн этноулуттук иденттүүлүгүн конструкциялоо саясатын изилдөө жана талдоо жүргүзүү; Кыргызстандын саясий жашоосундагы этноулуттук иденттүүлүктүн орду жана ролун талдоодогу маанилүү болгон негизги түшүнүктөрдү тариздөө, этноулуттук иденттүүлүк концепциясынын теориялык негиздерин ачып берүү.

Бул конкреттүү максатка жетүү үчүн төмөндөгүдөй негизги илимий-теориялык милдеттерди чечүү сунушталат:

1. саясат таануу ченеминде этникалык иденттүүлүк жөнүндөгү батыш, советтик жана постсоветтик окумуштуулардын көз караштарын карап чыгуу;

2. компаративисттик талдоонун негизинде этникалык иденттүүлүктүн негизги критерийлерин аныктоо;

3. этностор аралык макулдукту, бири бирин түшүнүүнү, достукту камсыз кылууга таасирин тийгизүүгө, чыр-чатактарды болтурбоого багытталган Кыргыз Республикасынын этносаясатынын контекстинде этноулуттук иденттүүлүк факторлорун ачып көрсөтүү. Өлкөдөгү этносаясаттын ядросу катары мамлекет куруучу кыргыз этносунун консолидациялоочу статусун ачып көрсөтүү;

4. улуттук идеянын контекстинде этноулуттук иденттүүлүктүн спецификасын аңдап сезүү. Кыргызстандык коомдун өнүгүүсүндө этноулуттук иденттүүлүк этностук топтун көз караштарынын жана баалуулуктарынын системасы аркылуу калыптанарын далилдөө;

5. заманбап Кыргызстандагы этнодемографиялык жана этномиграциялык процесстерге талдоо жүргүзүү;

6. Кыргызстандын полиэтникалык мейкиндигиндеги этноулуттук иденттүүлүк өзгөчөлүктөрүн жана репатрианттардын ыңгайлашууларын аныктоо;

7. жарандыктан жарандуулукка, этностон туундуу болгон этникалуулук базалык категориялар менен өз ара байланыштагы этникалык, жарандык иденттүүлүктүн өнүгүүсүнүн регионалдык өзгөчөлүктөрүн изилдөө;

8. регион жарандарынын кеңири чөйрөсүнүн ойлорун көп аспекттүү экспертизациялоо катары социологиялык сурамжылоолорго негизделген мониторингдин жыйынтыктарын талдоо;

9. социалдык топтордун ар түрдүүлүгү, чөйрө бир типтүүлүгү, көп конфессиялуулук, полиэтникалуулук сыяктуу ар түрдүү этностук топтордун индивиддеринин карым-катнаштарын шарттоочу бир катар факторлордун өзгөчөлүктөрүн аныктоо;

10. региондун маданияттар аралык коммуникацияларындагы этноиденттүүлүк өзгөчөлүктөрүн жана спецификасын ачып көрсөтүү. Аймактагы карым-катнаштардын ар кыл деңгээлинде көрүнүүчү этноулуттук иденттүүлүк факторлорун аныктоо.

Иштин илимий жаңылыгы өлкөнүн саясий илимдер тармагында биринчи жолу системдүү жана комплекстүү түрдө мультиэтникалык Кыргызстандын жарандарынын идентификациялык көрсөтмөлөр көйгөйлөрү жана алардын «кыргызстандык» түшүнүгү менен идентификациясы улуттук жана этникалык талаа саясаты областында изилденгендигинде. Кыргызстандын ички саясий туруктуулугунун жана коомдук консолидация генезисинин негизинде этноулуттук иденттүүлүк мүмкүнчүлүктөрүнүн каралгандыгында.

Илимий жаңылык статусуна ээ болгон төмөндөгү бир катар натыйжалар алынды:

- полипарадигмалык же интегралдык катары аныктоого мүмкүн болгон субъективдик-реалисттик жана идеалисттик ыкмалардын этно- жана улуттук идентификациялык процесстер планында заманбап батыш изилдөөчүлөрүнүн этникалык топторду жана улуттарды изилдөөлөрүндө кеңири пайдалануулары ачылып көрсөтүлдү;

- советтик жана бир катар постсоветтик окумуштуулардын түшүндүрмөлөрүндөгү «этникалык аң-сезим» түшүнүгү батыштык пайдалануудагы «этникалык иденттүүлүк» түшүнүгүнө окшош экендиги көрсөтүлдү;

- кыргыз элинин жалпы этникалык, этнорегионалдык, уруулук этникалык иденттүүлүгүнүн негизги деңгээлдери ачылып берилди;

- кыргыздардын заманбап этноидентификациялык жана улуттук идентификациялык процесстери изилденди;

- социалдык-философиялык, саясат таануу концепциясы этносаясий, этнологиялык, этнопсихологиялык жана этносоциологиялык изилдөөлөрдүн жетишкендиктерине суусап тургандыгы, категориалдык-түшүнүктүк аппаратты калыптандыруу жолу менен методологиялык багыттар иштелип чыгары көрсөтүлдү;

- улуттук иденттүүлүк саясатын уюштуруу, башкаруу, саясат психологиясы менен тыгыз чектешүүчү социологиянын, психологиянын, философиянын, этнологиянын ашташуусундагы атайын саясат таануу теориясына болуп чыгуу жолу менен Кыргыз Республикасындагы этноулуттук иденттүүлүк зарылдыгы жана мүмкүндүгү негизделди;

- «этноулуттук иденттүүлүк» категориясынын генезисинин жана эволюциясынын негизги этаптарынын тереңдиги иретке келтирилди. Изилдөөнүн негизинде этноулуттук иденттүүлүктү, анын структурасын, мазмунун жана функцияларын автордук түшүнүү сунушталды;

- маданий-идеологиялык консенсус көз караш зарылдыгынан алганда улуттук иденттүүлүк көйгөйү көп улуттуу Кыргызстанды консолидациялоочу, бириктирүүчү фактор катары изилденди. Этноулуттук иденттүүлүктүн социалдык-саясий функциялары ачып көрсөтүлдү;

- Кыргызстандагы этникалык процесстерди изилдөөдө парадигмаларды жана илимий-изилдөө ыкмаларын салыштырмалуу талдоонун негизинде улут түзүүчү кыргыз этносуна жүктөлүүчү маанилүү ролу ачып көрсөтүлдү;

- мамлекеттин этносаясатынын принциптери, максаттары, милдеттери, негизги багыттары, ошондой эле Кыргызстан элинин Ассамблеясынын, улуттук-маданий борборлордун ишмердүүлүктөрүнүн багыттары изилденди. Ушул негизде Кыргызстандын жарандарынын кыргыз этносунун тегерегинде биригүүсүнүн өз мезгилдүүлүгү негизделди;

- республикадагы этностук топтор арасында реалдуу түзүлгөн өз ара мамилелердин, колдо бар илимий, теориялык-методологиялык маалыматтарды талдоонун жана эмпирикалык талдоо жыйынтыктарынын негизинде улуттук идеянын өзгөчөлүктөрү изилденди жана баяндалды;

- изилдөөнүн прикладдык (социологиялык) методдорун колдонуу менен этноулуттук иденттүүлүктүн негизги базистик баалуулуктары ачып көрсөтүлдү. Заманбап Кыргызстандагы толерантуулуктун деңгээли каралды;

- этнодемография жана миграция тармагындагы процесстер, Кыргызстандагы ички саясий туруктуулукту сактоо маселелерине байланыштуу алардын жолдору жана өзгөчөлүктөрү изилденди;

- этнодемографиялык жана этномиграциялык процесстердин контекстинде

репатрианттардын этноулуттук иденттүүлүк деңгээли жана алардын психологиялык ыңгайлашуу койгөйлөрү изилденди жана ачып берилди;

- социологиялык жана эмпирикалык маалыматтардын негизинде Чүй областынын Токмок шаарындагы этностук топтордун этникалык жана жарандык иденттүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү талданды.

Диссертациялык иште Кыргызстандын этноулуттук иденттүүлүк саясатынын концепциясын тариздөө аракетин көрүлдү, мындан улам жаңы тарыхый шарттарда Кыргызстандын эгемендигин сактоодогу кыргыз элинин өзгөчө ролунун алдында, жыйынтыгында Кыргыз Республикасында ички саясий туруктуулукту бекемдөө жана көп этностуу мамлекеттеги бир топ тыгыз интеграцияга багытталган туура, ойлонулган этносаясат генезисинин зарылдыгы негизделди.

Изилдөө натыйжаларынын илимий-практикалык мааниси камтылган фактыларга негизделген материалдар, теориялык талдоолор, жыйынтыктамалар жана рекомендациялар көп улуттуу Кыргызстандагы этноулуттук иденттүүлүктүн өзгөрүү мүнөзүн жана этностордун маданиятынын социалдык функциялары жөнүндөгү колдо бар, бирок жетишсиз иштелип чыккан көрсөтмөлөрдү тереңдеткендигинде, этносаясатта болуп жаткан процесстерди башкарууда мамлекет жетекчилигине кошумча мүмкүнчүлүктөрдү ачып берүү аракетинде. Изилдөөнүн натыйжалары ички саясий туруктуулукту сактоо, көз карандысыздыкты, мамлекеттүүлүктү бекемдөө, оңуккон укуктук жана жарандык коомду калыптандыруу идеяларынын тегерегинде биздин өлкөдө кыргызстандык коомчулукту андан ары консолидациялоодо колдонулушу ыктымал.

Изилдөөнүн жоболору жана жыйынтыктары мамлекеттик бийлик органдары, коомдук уюмдар жана эксперттер тарабынан ички мамлекеттик деңгээлдеги заманбап саясий процесстерди (өзгөчө Кыргызстан элинин Ассамблеясынын ишинде) талдоодо колдонуулары мүмкүн. Диссертациялык иштин маңызы жогорку окуу жайларында «Саясат таануу», «Кыргыз Республикасынын Конституциясы» ж.б. предметтерди окутууда да колдонулушу мүмкүн.

Жактоого чыгарылган негизги жоболор:

1. Этноулуттук иденттүүлүк койгөйү Кыргыз Республикасында этносторду консолидациялоо жана интеграциялоо фактору катары саясат таануу илиминде кеңири изилдөөгө муктаж болгондугу тууралуу тыянак негизделген. Ушуга байланыштуу, Кыргызстандагы этностор аралык процесстерге ар тараптуу талдоо жүргүзүү зарылдыгы бар экендигин бекемдөөгө болот:

- заманбап саясий кырдаал шарттарындагы коомдун саясий жашоосунун онүгүү контекстинде этникалык жана улуттук иденттүүлүк, биримдик жөнүндөгү маселе курч бойдон турат. Кыргыз Республикасынын саясат таануу илими этноулуттук иденттүүлүктү калыптандыруу концепциясына муктаж;

- көп пландуу контексте этноулуттук иденттүүлүктү методологиялык жана теориялык талдоо: социалдык психологияга, социалдык антропологияга, символикалык интеракционизмге, феноменологияга, этнологияга, маданият таануу жана саясат таануу илимдерине муктаж;

- саясий көз караштан алып караганда иденттүүлүк, түпкүрүндө улуттук иденттүүлүктүн этносторду бириктирүүчү башаты жалпы мамлекет үчүн бирдей максатка жетүү менен байланышкан социалдык-саясий функцияга ээ болгондуктан анын этноулуттук курам позициясынан маанилүү экенин таануу керек. Этникалык иденттүүлүктүн функциялары болуп: маданий айырмалуулук, коргонуу, коргоо, ыңгайлашуу, ички топтук жана топтор аралык өз ара аракеттешүүлөр белгиленет;

- улуттук иденттүүлүктүн спецификасын жана өзгөчөлүгүн анын аткарган

функциясыз түшүнүгө мүмкүн эмес. Ошондуктан улуттук иденттүүлүк өлкө калкын максатка жетүүдө бир типтүү кылууга, жалпы кызыкчылыктар жана көрө билүүлөр менен сугарууга, мамлекет менен элдин биримдигин камсыз кылууга, саясий ан-сезимди калыптандырууга тартылары белгиленет. Бул Кыргызстандын элине оңуккөн демократиялык, модернизацияланган коомду курууда бирдиктүү болууга мүмкүндүк берет. Мындай контексте маанилүү роль улут түзүүчү катары кыргыз этносуна берилет;

- улуттук жана этникалык процесстерди талдоого алууда батыштын улуттун жарандык (аймактык) жана этноулуттук (маданий улут) концепцияларын пайдалануусун таануу зарыл, башкача айтканда, этникалык иденттүүлүктүн конструктивдик, примордиалистик, инструменталдык чечмелеништерине карата жасагандай эле интегралдык мамиле кылуу керек;

- улуттук жана этникалык иденттүүлүктөрдүн жалпы кабыл алынуучу аныктамаларын иштеп чыгуудагы кыйынчылыктарды жеңип чыгуу үчүн этнологиянын, этносоциологиянын, этносаясат таануунун, этнопсихологиянын, этноконфликтологиянын жана этноэкономиканын жетишкендиктеринин базасында принциптерди, мыйзамдарды жана мыйзам ченемдүүлүктөрдү, өзгөчөлүктөрдү жана эсептен алып салууларды маңыздуу синтездөөгө, интеграциялоого, методологиялык багыттарды иштеп чыгууга жана жалпылоого багытталган социалдык-философиялыктай эле саясат таануучулук мамиле да зарыл;

- этносаясаттын негизги максаттары катары этностор аралык ынтымак, өз ара түшүнүшүү, достук, мамлекеттин көз карандысыздыгын бекемдөө үчүн өлкөнүн бардык жарандарын кыргыз элинин айланасына консолидациялоо болуп эсептелет;

2. Автор тарабынан Кыргызстандын этносаясаты үчүн актуалдуу болгон төмөнкү факторлор аныкталган:

- Кыргыз Республикасынын калкынын этностор аралык интеграциясы;

- этникалык консолидация (этностик топтор үчүн жаңы этникалык иденттүүлүктү түзүүгө алып барууну бириктирүүчү процесстер);

- өлкө жарандарынын этномаданий жана конфессионалдык иденттүүлүгүн сактоо жана өнүктүрүү;

- жарандык иденттүүлүк негизиндеги Кыргызстан жарандарынын консолидациясы;

- кыргызстандык коомдун заманбап этаптагы өнүгүүсүндө коомдун руханий негизин, өлкө элинин руханий байлыгын, баалуулуктарын, этностун идеалдарын, тарыхын жана дүйнөдөгү ордун түшүнүүнүн жыйындысында улуттук ан-сезимге негизделген, өзүн өздүк идентификациялык багыт катары көрсөткөн этноулуттук иденттүүлүк зарылдыгы;

- коомду бириктирүүгө негиз болуучу идеалды иштеп чыгуу процессиндеги белгилүү стадиядагы улуттук идентификация;

- коомдук ан-сезим;

- этностук толеранттуулукту жогорку деңгээлде сактоо сыяктуу актуалдуу факторлор алдынкы планга чыгат.

3. Кыргызстандагы диний бирикмелердин, этностук топтордун толеранттуулугу бул баалуулуктун биздин коомдо салттуулугун, ал коом үчүн чыр-чатактардын пайда болуу учурунда гана эмес дайыма мүнөздүү экендигин күбөлөйт. Өлкөдөгү толеранттуулук – кыргыз элинин жогорку руханий, нравалык маданиятынын жана жоопкерчиликти ролунун натыйжасы. Башка көз караштарды жана ойлорду сыйлоо, кызыкчылыктарды таануу, оппоненттерге оңоктоштор катары мамиле кылуу, этностук топтор ортосундагы өз ара түшүнүшүү,

конфессионалдык топтор арасындагы өз ара сый-урмат сыяктуу саясий баалуулуктар – этноулуттук иденттүүлүктү калыптандыруудагы мамилелердин башкы формалары.

4. Этностик топтордун социомаданий интеграциясынын ар кыл аспектери менен бетме-бет келишкен кыргызстандык саясий реалдуулук жарандык тилектештик жана улуттук иденттүүлүк концепцияларына муктаж. Этноулуттук иденттүүлүк, баарынан мурда, жарандык тилектештикти, билим жана тарбия берүү системасын камсыз кылууда, этностордун мамлекеттик тилди, символдорду урматтоосун калыптандырууда маданий мейкиндик аркылуу ырасталат. Этноулуттук иденттүүлүк – Кыргызстан этносторунун тынчтыкта бирге жашоосунун модели, ошондуктан этностук топтор ортосундагы мамилелешүүлөр «биздикилерди» - «чоочундарды» издөөгө алып барбайт, ал кыргыз элинин консолидациялоочу ролунун алдында катар жашап жатышкан башка этностук топтогу элдердин маданияттарын өз ара байытуу менен аныкталат.

5. Этноулуттук иденттүүлүктүн жарандык иденттүүлүккө үстөмдүк кылуусу мүмкүн эмес жана тескерисинче жарандык иденттүүлүк этностук топторго үстөмдүк кылбаган этноулуттук иденттүүлүктү басмырлоо менен бир же бир нече этноулуттук иденттүүлүктөрдү өзүнүн негизи катары абсолютташтырбоосу керек.

6. Жалпы жарандык, жалпы улуттук иденттүүлүккө жана анын консолидациялануусуна жетишүү үчүн ага титулдук башка этникалык элементтерди - тил, маданият, салт, адат, улуттук азчылыктын тарыхый эс-тутумун кошуу менен катар бул иденттүүлүктүн компоненттеринин курамын кеңейтүү зарыл.

7. Калктын ар кыл этнодемографиялык жана этномиграциялык процесстери ички саясий жагдай, саясий бийликтин формасы, өлкөдөгү саясий режим, мамлекеттик түзүлүш, саясий маданият жана башка ушул сыяктуулар менен байланышта. Кыргызстанда демография жана миграцияны мамлекеттик жана коомдук жонго салуу саясатын калыптандыруунун бир нече этаптары бөлүнүп көрсөтүлөт.

8. Репатрианттар койгөйү жана алардын этноулуттук иденттүүлүгү кыргызстандык коомдук өнүгүүнүн бирден бир актуалдуу, көп аспекти милдеттеринен болуп саналат. Репатрианттар койгөйүнүн ички өзгөчөлүктөрүн ачуу аркылуу этнодемография жана этномиграция процесстеринин жалпы картинасын көрүү зарыл.

9. Кыргызстандын регионалдык өнүгүүсүнө мүнөздүү этникалык жана жарандык иденттүүлүк өзгөчөлүктөрүн эмпирикалык изилдөөнүн жыйынтыктарын талдоо жана изилдөө этностор аралык мамилелер башка коомдук мамилелерден ажырымда өз алдынча жашабашын көрсөтүп турат. Алар саясий, руханий, тилдик, экономикалык, экологиялык жактан өз ара карым-катнашта болушат жана ушул мамилелердин маңызында жана формаларында чагылышат. Этностор аралык, конфессиялар аралык мамилелер чөйрөсүндөгү этноулуттук иденттүүлүктүн жаңы концепцияларын иштеп чыгуу Кыргыз Республикасындагы саясий туруктуулукка түрткү берет.

Издөнүүчүнүн жеке салымы – бул республикада этноулуттук иденттүүлүктү калыптандырууну изилдөөнүн методологиясын аныктоого карата концептуалдык мамиле. Коргоого алынып чыгып жаткан жоболор изденүүчү тарабынан иштелип чыккан, ошондой эле илимий натыйжалар жеке автор тарабынан алынган.

Диссертациялык изилдөө жыйынтыктарынын апробацияланышы. Диссертациялык изилдөөнүн теориялык жоболору, жыйынтыктары жана

натыйжалары изденүүчү тарабынан эл аралык, республикалык илимий конференцияларда, симпозиумдарда, семинарларда жана тегерек столдордо бир катар илимий докладдар менен апробацияланган.

Алардын катарына Кыргызстан элдеринин Ассамблеясы тарабынан өткөрүлгөн «Демократиялык коомдогу этностор аралык мамилелер» («Межэтнические отношения в демократическом обществе») эл аралык конференциясында (9-апрель 2009-ж.), «Кыргызстандык иденттүүлүктү калыптандыруу этноулуттук иденттүүлүк фактору катары» («Формирование кыргызстанской идентичности как фактор этнонациональной идентичности») (10-февраль 2015-ж.) республикалык илимий конференциясында, Ж. Баласагын атындагы КУУнун саясат таануу кафедрасы тарабынан өткөрүлгөн «Кыргызстандык коомдогу этноулуттук иденттүүлүк» («Этнонациональная идентичность в кыргызстанском обществе») (2017-ж.) тегерек столунда жана башка семинар, конференцияларда берилген илимий маалыматтарды кошууга болот.

Диссертация жыйынтыктарынын толук жарыяланышы. Иштин негизги мазмуну Кыргызстандын жана Россия Федерациясынын РИНЦ системасындагы ар кыл басылмаларында жарыяланган 19 илимий макалаларда берилген.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, беш баптан, корутундудан, адабияттардын библиографиялык тизмесинен турат. Иштин жалпы көлөмү 267 бет.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөө темасынын актуалдуулугу негизделген, койгөйдүн иштелип чыгуу денгээли, булактарынын базасы көрсөтүлгөн, максаты, милдеттери, предмети жана объекти, изилдөөнүн методологиялык жана теориялык негизи аныкталган, илимий жаңылыгы жана практикалык мааниси ачып көрсөтүлгөн.

«Этноулуттук иденттүүлүктү изилдөөнүн теориялык негиздери» деген аталыштагы биринчи бапта диссертант саясий илимдеги жана практикадагы этникалык маселени чечүүгө карата этносаясат таануунун түшүнүктүк-категориялык аппаратын жана концептуалдуу-методологиялык ыкмаларын талдайт.

«Саясий илимдеги этноулуттук иденттүүлүктүн теориялык маселелери» деген аталыштагы биринчи параграфта социалдык-гуманитардык илимдер көз карашынан этноулуттук маңызды мүнөздөөчү көптөгөн аспекти каралат.

Этноулуттук иденттүүлүк туурасындагы саясат таануучулук көз караш жетишерлик түрдө жөнөкөй жана биз каалагандай тез эле калыптана койбойт. Бирок бул оңой эмес койгөйдү андан ары изилдөө үчүн мүмкүнчүлүктөр да ошончолук кеңири. Андыктан, этноулуттук иденттүүлүк койгөйлөрү боюнча ар кыл окумуштуулардын изилдөөлөрү көңүл бурууга арзыйт.

Этноулуттук иденттүүлүк койгөйдүн изилдөө маселелерине өзгөчө кызыгуу чет элдик илимий жана саясий адабияттарда көрсөтүлгөн. Батыш авторлорунун изилдөөлөрүнүн көңүл чордону улуттук иденттүүлүктү калыптандыруу процессине таасир этүүчү конфессиялык психология менен социалдык-саясий мамилелерди талдоого багытталган. Улуттук иденттүүлүк саясат койгөйдүн белгилүү бир аспекти батыш изилдөөчүлөрүнүн кеңири чөйрөсү тарабынан изилденген. Бул В. Хесленин, А. Лейпхарттын, М. Олкоттун, Э. Геллнердин, Ф. Фукуяманын, П. Сорокиндин, М. Вебердин, З. Фрейддин, Э. Фроммдун эмгектери.

Позитивдүү улуттук иденттүүлүктү түзүү үчүн мамлекетке максаттарга

жетүүдө өлкө жарандарын бириктирүүчү идея зарыл. Бул иште биз изилдеп жаткан улуттук иденттүүлүктү конструкциялоо саясатында улуттук догманын же улуттук идеянын аныктоочу ролу тууралуу Хосе-Ортега-и-Гассет төмөндөгүдөй белгилеген: «Биргүүнүн бардык жүрүшүндө жандуу жана жаратмандык башталыш катары улуттук догма, бирге жашоонун долбоору алдыга чыгат» [Восстание масс. Дегуманизация искусства. Бесхребетная Испания [Электрондук ресурс]. – Көрүү режими: <https://www.livelib.ru/quote/939727-vosstanie-mass-degumanizatsiya-iskusstva-beshrebetnaya-ispaniya-hose-ortegaigasset/>].

Изденүүчү, өлкөнүн калкы бул жааттагы максаттуу саясаттын маңызын түшүнгөндө жана ал алардын күнүмдүк кызыкчылыктарына туура келгенде гана мамлекетте ынтымакка жана биримдикке жетүүгө болот деп эсептейт.

А. Лейпхарт өзүнүн «Көп курамдуу коомдогу демократия» («Демократия в многосоставном обществе») аттуу классикалык эмгегинде анын ою боюнча көп этностуу мамлекеттеги демократиялык туруктуулукту камсыз кыла ала турган саясий институттарды бөлүп көрсөткөн [Демократия в многосоставном обществе [Электрондук ресурс]. – Көрүү режими: <http://pavoz.ru/files/lijphartbook.pdf>].

Мындай институттарга изилдөөчү көп партиялуулукту, анын ичинде көп партиялуу кабинетти, пропорционалдуу өкүлчүлүктү, саясий децентралдашууну кошот. Бул институттардын аракетте болуулары үчүн башкаруу коалициясынын жана мамлекеттик администрациянын курамдарына бардык маанилүү этностук жамааттардын өкүлдөрүнүн кирүүлөрү; ар бир жамаат анын кызыкчылыктарына зыян келтирүүчү чечимдерге тыюу салуу укугуна ээ болуулары; ар бир эл ишмердүүлүгүн өз алдынча жүргүзүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болуулары керек.

Этносаясат таануунун илим катары калыптанышына өзүнүн негизинде кеңири эмпирикалык изилдөөлөрдү камтыган жаңы методологиялык принциптерге, парадигмаларга таянган постсоветтик мейкиндиктеги россиялык окумуштуулар Р.Г.Абдулатиповдун, Л.М.Дробишеванын, В.А.Тураевдин ж.б. изилдөөлөрү абдан маанилүү салым кошкон.

Этностор аралык карым-катнаштар, улуттук саясат маселелери кыргызстандык окумуштуулардын изилдөөлөрүнүн да предмети. Биздин өлкөдөгү этностор аралык карым-катнаштарды изилдөөдөгү чоң окуя катары «Кыргызстандагы этностор аралык мамилелер» (2009) темасында өткөрүлгөн Республикалык форумду айтууга болот, анда Кыргыз Республикасында көп улуттуу элдердин жалпылыгы – көп улуттардын маданияттары ширелишкен Кыргызстандын бирдиктүү эли калыптанып жаткандыгы белгиленген. Бирдиктүү эл илгери адымдоо менен укуктук демократиялык мамлекетти, жарандык коомду курууда, коомдук турмуштун бардык жактарын модернизациялоо жана демократташтыруу шарттарында республикадагы этностор аралык карым-катнаштарды чечүү менен байланышкан идеяларды талдоо жана жалпылоо зарылдыгы келип чыгат.

Кыргыз элинин маданий, руханий койгөйлөрүнө академик А. А. Алтымышбаев, профессор Б. А. Аманалиев ж.б. сыяктуу көптөгөн изилдөөчүлөр көңүл бөлүшкөн. Социализм шартындагы улуттук карым-катнаштар теориясын биринчилерден болуп профессор А. Т. Табалдиев изилдеген. Анын жетекчилиги алдында 1968-жылы «Улут теориясынын айрым түшүнүктөрү жөнүндө» деген изилдөөчүлүк эмгек жарык көргөн. Жыйнакта марксизм классиктеринин «улут» түшүнүгүн кароолору жөнүндө, СССРдеги жалпылыктын тарыхый формаларынын типологиясы жөнүндө (А. Т. Табалдиев), улуттун руханий турпаты жөнүндө (А. К. Карыпкулов), улуттардын психикалык түзүлүшү жөнүндө (В. Кашин), улуттук

табит жөнүндө (Т. М. Матказиев) изилдөөлөр топтоштурулган. Көрүнүп тургандай, СССРдеги социализмдин шарттарында айтууга болбой турган маселелер да изилденген. СССРдин тушунда улуттук айырмачылыктар жок, интеллуруттук (жалпы советтик) гана жашоо өкүм сүрөт деген түшүнүк бекемделгендиктен китепти басып чыгарууга уруксат берилген эмес.

1980 – 1990-жж. жана андан кийинки жылдары кыргыз окумуштуулары кыргызстандык коомдун материалдык-руханий жашоосунун көптөгөн тараптарын изилдешкен. Аларга К. И. Исаевдин, Ш. Б. Акмолдоеванын, Р. А. Ачылованын, А. И. Исмаиловдун, Ч. Т. Нусуповдун, К. Б. Бектургановдун ж.б. эмгектерин кошууга болот.

А. И. Токтосунованын эмгеги ааламдашуу шартындагы этномаданий иденттүүлүк менен – социалдашуу, геосаясий жана социомаданий аспектилериндеги маданий салттар менен инновациялардын диалогуна, тынчтыкты, коопсуздукту жана өнүгүү процессин башкарууга арналган. Евразиядагы, Борбордук Азия аймагы менен Кыргызстандагы социомаданий өнүгүү, этномаданий көп түрдүүлүк, иденттүүлүктү калыптандыруу көйгөйлөрүнө өзгөчө көңүл бурулган.

Философия илимдеринин доктору, профессор А. К. Джусупбековдун эмгеги да өзгөчө көңүл бурууга арзыйт, анда көчмөн элдердин этникалык иденттүүлүгү, алардын негизги: уруулук, аймактык жана жалпы этникалык деңгээлдери аныкталган [Джусупбеков А.К. *Основные уровни этнической идентичности народов: социально-философский анализ: Автореф. дис. на соис. уч. ст. д.ф.н. – Б., 2010*].

Постсоветтик мезгилде улуттук өздүк аң-сезим, этникалык иденттүүлүк, этноулуттуулук, андан тышкары улуттук карым-катнаштардын этноконфликтологиясынын актуалдуу философиялык-социологиялык маселелерин иштеп чыгууга профессор А. Б. Элебаеванын изилдөөлөрү арналган.

Акыркы жылдары ата мекендик изилдөөчүлөр Ж. Ж. Жоробеков [Джоробеков Ж.Ж. *Этнодемографические процессы в Кыргызстане (вчера, сегодня, завтра). – Б., 1997.*], Ж. А. Омукеева Омукеева [Омукеева Дж.А. *Концептуальные основы этнонациональной политики Кыргызской Республики и ее реализация. – М., 2003.*], Н. А. Омуралиев [Омуралиев Н.А. *Межэтнические конфликты в Кыргызской Республике: социологический анализ // Автореф. дисс. на соис. уч. ст. д. соц. н., – Б., 2012*], С. С. Нурова [Нурова С.С. *Социологическое изучение межэтнических отношений в Кыргызстане // Центральная Азия: вчера, сегодня, завтра. – Б., 2002*] ж.б. өлкөдөгү этносоциалдык процесстерди жигердүү изилдешүүдө.

Коомдук-саясий адабиятта кыргыз этносунун идеологиясынын генезиси жана эволюциясы (Абдылакимова Б. К.) [Абдылакимова Б.К. *Генезис и эволюция идеологии кыргызского этноса. [Электрондук ресурс]. – Көрүү режими: <https://http://cslnaskr.krena.kg/collections/ru/view/3593>*], Кыргызстандагы этностор аралык карым-катнаштардын этносаясий маселелери (Нурдинова Ж. Т.) [Нурдинова Ж.Т. *Этнополитические проблемы межэтнических отношений в кыргызстане. Автореф. дис. на соис. уч. ст. к.п.н. – Б., 2006*], Кыргызстандын трансформация мезгилиндеги этностор аралык интеграция (Кошоова Ч. М.) [Кошоова Ч.М. *Межэтническая интеграция в период трансформации Кыргызстана: Автореф. дисс. на соис. уч. ст. к. соц. наук. – Б., 2006*], этникалык саясаттын философиялык анализи (Эркинбеков К. Э.) [Эркинбеков К.Э. *Философский анализ этнической политики: Авто- реф. дис. на соис. уч. ст. к.ф.н. – Б., 2008*] маселелерине тийиштүү изилдөөлөр пайда болгон. Бул изилдөөчүлөр «улут», «этнос», «улутчулдук»,

«этноулутчулдук», «этностор аралык карым-катнаштар», «улуттук саясат» категорияларынын маани-маңыздык аныктамасын кароого, ошондой эле Кыргызстандагы этникалык маселени укуктук жөнгө салуунун негизги багыттарын талдоого алууга аракет кылышкан.

Демек, ар кыл теориялык багыттагы окумуштуулардын аталган маселени терең, ар тараптуу изилдөөлөрү көрсөтүп тургандай анын мүнөздүү өзгөчөлүктөрү болуп алардын жалпы ыкмалардын өңүтүндө каралышы эсептелет. Бизди анын аз изилденген саясий тарабы, б.а. Кыргыз Республикасында этноулуттук иденттүүлүктү конструкциялаштыруу саясаты кызыктырат.

«Этноулуттук иденттүүлүктү концептуалдуу саясат таануучулук талдоо» деген аталыштагы экинчи параграф этнос жана иденттүүлүк түшүнүктөрүнө теориялык жактан маани берүүгө арналган. Маселенин мындай коюлушуна байланыштуу изденүүчү этникалык иденттүүлүктүн, тагыраак айтканда, «этнос», «этатизм», «этногенез», «этнократия», «этноним», «этноцидизм», «этноцид» ж.б. түшүнүктөрдүн негизги түшүнүктүк-категориалдык аппаратына көңүл буруу керек экендигин баса белгилейт.

Изденүүчүнүн пикиринде «этнос» негизги түшүнүгү, баарынан мурда, бул адамдардын табигый-тарыхый калыптанган туруктуу жалпылыгы менен мүнөздөлөт. Этностун негизги белгилери болуп тил, аймак, экономика, руханий жана материалдык маданият, өздүк аң-сезим, менталитет, дин, психологиянын жалпылыгы эсептелет.

Талдоо көрсөткөндөй, улуттук иденттүүлүктү калыптандырууда улуттук идентификациялоо процессинин агымы өтөт, аны башка этникалык тектеги окшош адамдар менен өзүн аныктоонун негизинде же иденттүүлүгү конкреттүү көз караштар менен аныкталчу адамдар сыяктуу түшүнүү зарыл. Мисалы, өзүнүн эли, анын келип чыгуусу, өткөн тарыхы, тили, маданияты, анын ичинде салттары, жүрүм-турум нормалары жана «биз» образына таандык болгондун баары туурасындагы түшүнүктөр.

Автор, улуттук иденттүүлүк этнос менен аныкталарын баса белгилейт: «этногенез, б.а. этникалык жалпылыктын жана анын өздүк аталышынын процессинде пайда болгон адамдардын туруктуу жыйындысы. Этникалуулукту мүнөздөөдө улуттук идеяны, улуттук өздүк аң-сезимди, улуттук факторду, улуттук рухту жана улуттук менталитетти эске алуу абзел.

Ошентип, этникалык иденттүүлүктүн негизги жана маанилүү фактору болуп, эреже катары, жалпы улуттук, регионалдык жана жергиликтүү тилдер, алардын диалектери, сүйлөмдөрү менен сүйлөөлөрү эсептелет. Этникалык иденттүүлүк процесси үчүн материалдык жана руханий өңүттөгү маданий жалпылык эле эмес, элдик салттар менен адаттарды пайдалануу да кыйла олуттуу болуп эсептелет. Ар бир региондун калкынын маданий өзгөчөлүктөрү бар. Бул архитектурага, прикладдык искусствого жана оозеки элдик чыгармачылыкка да таандык. Мисалы, республиканын түндүгүндө жер которуп келген орустардын таасири алдында курулган үй-жайлар басымдуулук кылса, түштүктө болсо, өзбек-тажик архитектурасынын белгилери байкалат. Мындан сырткары, аталган тенденциялар коомдук курулуштарга: чайхана, ашкана, кафе, ресторан, клуб, мончо жана дүкөндөргө да тийиштүү. Кыргызстандын түндүгүндө түштүк региону үчүн мүнөздүү болбогон күмбөз курулуштары таркаган.

Изденүүчү, регионалдык специфика руханий маданияттын тармагы – музыкада да байкаларын белгилейт. Регионалдык иденттүүлүктүн маанилүү көрсөткүчү катары турмуш-тиричилик образы эсептелет. Мисалы, түндүк кыргыздарынын

арасында мал чарбачылыгы, орус-казак жана уйгур-дунган кулинарияларынын, ал эми түштүк аймагында болсо өсүмдүк өстүрүү, багбанчылык кылуу, өзбек жана тажик кулинарияларынын таасирлери күчтүү. Улуттук суусундуктар менен тамакташтарды даярдоодо да регионалдык өзгөчөлүктөр кездешет.

Заманбап кыргызстандык коомдогу этноиденттүүлүк жана улуттук иденттүүлүк процесстерди белгилөө менен изденүүчү, мамлекеттик институттардын алсыздыгы, глобалдык процесстердин таасиринен регионалдык иденттүүлүктүн ичиндеги өсүүлөрдө көрүнгөн локалдык тенденциялардын жогорулоосунун шартталуусуна коңул бурат. Автор, профессор А. К. Джусупбековдун пикирине кошулат, ал кыргыз коомунун өздүк иденттүүлүгүнүн заманбап процесстерин үч мезгилге же этапка бөлөт: биринчи этап, кайра куруу жылдарын камтып, өзүнүн этникалык тарыхына, материалдык жана руханий маданиятына болгон курч кызыкчылыгында, мамлекеттик жана коомдук жашоонун ар кыл чөйрөлөрүндөгү кыргыз тилинин өнүгүүсүнүн муктаждыгы менен зарылчылыгында берилген этноулуттук иденттүүлүктүн өсүүсү менен мүнөздөлөт [Джусупбеков А.К. *Основные уровни этнической идентичности народов: социально-философский анализ: Автореф. дис. на соис. уч. ст. д.ф.н. – Б, 2010*]. Экинчи этап, СССРдин кулоосун жана иденттүүлүк кризисин жараткан системалык экономикалык, саясий жана руханий кризистин шарттарында жалпы жарандык кыргызстандык иденттүүлүктүн негизи болуп калган Кыргызстандын көз карандысыздыгынын калыптануу мезгилинен башталат. Үчүнчү этапка, 2005-жылдагы март окуяларынан кийинки мезгил кирет, анда этнорегионалдык иденттүүлүк мамлекеттик деңгээлде мыйзамдашып, лидерлер өзүнүн этнорегионалдык түпкү тегине байланыштуу дээрлик этноиденттүүлүк процесстердин логикасына таянуу менен тандалат. Ошол жылдары этнорегионализм менен ага жашынган трайбализм Кыргызстандагы мамлекеттик башкаруунун маанилүү принциби болгон.

Изилдөө процессинде, изденүүчү, келечекте бардык адамзатты бир маданиятка, бирдиктүү коомчулукка бириктирүү мүмкүндүгүнө ээ болгон суперэтностун болушу тууралуу коомдук идеялардын бар экендигин белгилейт. Бүгүнкү күндө мындай көз караштын эрте айтылып жаткандыгы талаш-тартыш жаратат, анткени Батыш менен Чыгыштын ортосундагы маданий айырмачылыктардын олуттуулугу маданияттардын биригүүлөрү туурасында эмес, алардын бирдиктүү иш-аракеттери жөнүндө кеп кылууга негиз берет. Мисалы, кеңири евразиялык мейкиндикте жайгашкан постсоветтик аймактагы мамлекеттер, улуттук иденттүүлүктү калыптандыруу саясатында мамлекеттик көз карандысыздыкка ээ болуу концепциясын карманышат. Ал заманбап этапта пайда болгон, ошондой эле элдин руханий жана билим дараметин, ички экономикалык, саясий шарттарды, геосаясий, маданий, этникалык өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен түзүлөт жана коомдогу улуттук ынтымакка жана туруктуулукка негизденет.

Диссертант, жаңы социалдык, саясий жана жарандык иденттүүлүктөр кыргызстандык коомдун жаңы трансформациялык шарттарында төмөндөгүдөй: Советтер Союзунун, аны менен бирге жарандык иденттүүлүктүн кулашы; коомдук аң-сезимдин саясатташуусу; жаңы этнократиялык бизнес-элитанын социалдык активдүүлүгү жана бийлик менен инкорпорациялануусу; өлкөдөгү социалдык-экономикалык кырдаалдын реалийлери менен биргеликтеги факторлор менен мүнөздөлө тургандыгын баса белгилейт.

Этноулуттук иденттүүлүктүн түшүнүктүк аппаратынын «этнос», «иденттүүлүк», «улуттук иденттүүлүк» ж.б. сыяктуу бөлүгүн жогоруда

көрсөтүлгөн талдоодон алып караганда, этноулуттук иденттүүлүк бул, эң алды менен, көп аспекттүүлүктү мүнөздөөчү социалдык жана саясий кубулуштардын көп түрдүүлүгү: бир жагынан, этникалуулуктун, экинчи жагынан саясий – улут белгилеринин көрүнүштөрү деп эсептейбиз. Этноулуттук иденттүүлүктүн маңызы – бул алардын ар бири көп жылдык кубулуш болуп эсептелген, ортолорунда татаал өз ара байланыштар, кай бирде өз ара четтешүүлөр болгон, адамдардын социалдык биригүүлөрүнүн эки маанилүү формасынын бар экендигин чагылдырган этникалык жана улуттук көрүнүштөрдүн өз ара ареттешүүлөрү. Изденүүчү, этноулуттук иденттүүлүк үчүн бирдиктүү улуттук жашоо стилин түзгөн, бирдиктүү маданий символдорду калыптандырган, инсандар аралык, топтор аралык бирдиктүү жүрүм-турум үлгүлөрү чоң мааниге ээ деп эсептейт. Жалпысынан кыргызстандык коомдун ар түрдүү улуттагы адамдары, негизинен, алар Кыргызстандын бирдиктүү эли, ал эми ар бир индивид, социалдык топтор өздөрүн кыргызстандык катары сезишет.

«Мамлекеттик көз карандысыздыкка ээ болуу, Кыргыз республикасынын этносоциалдык өнүгүүсүнүн методологиясы жана стратегиясы» аталышындагы экинчи бап кыргызстандык реалдуулуктагы заманбап коомдук мамилелердин өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле этноулуттук иденттүүлүк контекстиндеги Кыргыз Республикасынын саясатын карайт.

Изилдөөнүн объектиси болуп ар кыл этностук топтордун өкүлдөрүнөн турган Кыргыз Республикасынын жарандары, мамлекеттин этносаясаты, анын өнүгүшүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү жана келечеги эсептелет.

Изилдөөнүн предметин улуттар аралык мамилелер, мамлекеттин этносаясатынын жүргүзүлүшүндөгү этностор аралык процесстер, Кыргызстанда ички саясий туруктуулукту камсыз кылууда этникалык иденттүүлүктүн ролун жана ордун талдоо түзөт.

Изилдөөнүн ыкмалары катары диссертацияны жазууда заманбап саясий теориялардын системдик, функционалдык, түзүмдүк, компаративистик, ошондой эле жалпы саясий ыкмалар колдонулду.

«Көп улуттуу эгемен кыргызстандык коомдогу заманбап социомаданий, демократиялык жана этносаясий кайра жаралуулар» деген биринчи параграфта этно улуттук иденттүүлүк процессин изилдөөнүн методологиясы, калктын саясий социалдашуу маселелери каралат.

1990-жылы 15-декабрда Советтер Союзунун алкагында республиканын Жогорку Кеңешинин III сессиясында жаңы эрежелер жана милдеттерге ылайык жаңы улуттук мамлекетти куруунун негизги принциптери жана жоболору расмий жарыя кылынган «Кыргызстан Республикасынын мамлекеттик эгемендүүлүгү жөнүндөгү Декларация» кабыл алынган [Закон Республики Кыргызстан «Декларация о государственном суверенитете Республики Кыргызстан. Принята от 15 декабря 1990 года № 273-XII [Электрондук ресурс]. - Корүү режими: <http://http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205081?cl=ru-ru>].

Анда Кыргызстан Республикасы - республиканын бардык улуттагы жарандарынын кызыкчылыктарын көздөгөн жана коргоого алган, Кыргызстандын жалпы элинин коомдук жана мамлекеттик курулушту эркин тандоо, кыргыз улутунун өз тагдырын өзү чечүүдө ажыратылгыс укугун ишке ашыруунун негизинде бекемделип жана өнүгүүгө багыт алган эгемен мамлекет экендиги, республиканын бардык улуттагы жарандары мамлекеттик бийликтин бирден бир булагы болгон Кыргызстан элин түзөрү, бардык бийлик элге гана таандык жана эл үчүн кызмат кыла турганы, республика атын алып жүрүүчү, илгерки тарыхы,

өзүнчө маданияты, тили, салт-санаасы бар кыргыз улуту, бардык улуттагы жарандардын бири бирин сыйлоолоруна жана кызматташтыкты интерулулутташтырууга негизделген мамлекеттик саясатка ылайык өз генефондунун бүтүндүгүн, этникалуулугун, улуттук мамлекеттүүлүгүн, маданий жана тил байлыктарын сактоо, республиканын чегинен сырткары жашаган кыргыздардын улуттук-маданий, тилдик керектөөлөрүн калыптандыруу, бардык улуттардын улуттук маданиятын, эне тилин, салт-санаасын сактоо, өнүктүрүү үчүн кам көрө тургандыктары көрсөтүлгөн.

Кыргызстандык коомдун шарттарында ар бир адамга төрөлгөндөн баштап эле таандык адам укуктары менен эркиндиктери ажыратылгыс жана жогорку баалуулук болуп саналат. Эч ким жынысы, расасы, тили, майыптыгы, этникалык таандыктыгы, карманган дини боюнча басмырлоого дуушар болбойт. Конституциянын беренелеринде ар бир адам ээн-эркин жүрүү, кол тийбестик, жеке жашоо, ар-намысын жана кадыр-баркын коргоо, эркин ой жүгүртүү жана пикирин билдирүү, этникалык таандыктыгын эркин аныктоо жана көрсөтүү укугуна ээ экендиги, ар бир адамдын абийир жана дин кармануу эркиндигине кепилдик берилери айтылат. Эч ким өзүнүн этностук тийиштүүлүгүн аныктоого жана көрсөтүүгө мажбурланбашы керек, ар ким эс алууга, билим алууга, турак-жайга ээ болууга, ден-соолугун коргоого, маданий турмушка аралашууга жана маданият баалуулуктарынан пайдаланууга укуктуу.

Конституцияда инсандын өзүнүн жарандуулугуна жараша ээ болуучу укуктары менен милдеттери көрсөтүлгөн, жарандар мыйзамдарды, республикалык жана жергиликтүү бюджеттерди талкуулоого, кабыл алууга, референдумдарга катышууга, мамлекеттик бийлик органдарына шайланууга жана шайлоого, мамлекеттик жана жергиликтүү кызмат орундарына дайындалууда жана кызмат орундарынан жогорулоодо бирдей укуктарга, мүмкүнчүлүктөргө ээ, ооруга чалдыккан, эмгекке жөндөмдүүлүгүн жоготкон жана улгайган учурларында социалдык жактан камсыз кылуу кепилденет. Жарандар салыктарды жана жыйымдарды төлөөгө милдеттүү. Ата Мекенди коргоо – алардын ыйык милдети.

1991-жылдан тартып Кыргыз Республикасы саясий жана мамлекеттик бийлик эл бийлиги же элдик башкаруу менен аныкталган демократиялык мамлекетти куруп жатат. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын беренелеринде «Кыргызстандын эли Кыргыз Республикасындагы эгемендиктин ээси жана ошол эле учурда мамлекеттик бийликтин булагы болуп саналат» жана «Кыргызстандын эли өз бийлигин шайлоолордо жана референдумдарда, ошондой эле мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын системасы аркылуу тикеден-тике жүргүзүшөрү баса белгиленген.

Өлкө Конституциясында - Кыргыз Республикасы демократиялык коомду куруп жатат деп белгиленет. Демократияны тастыктоочу белгилер: Конституцияда элдик жогорку бийликти; мамлекеттик негизги органдарды шайлоонун мезгилдүүлүгүн, бирок, белгилүү бир убакытка; мамлекеттик башкарууга катышууда жарандардын тең укуктуулугун; көпчүлүк добуш боюнча чечим кабыл алуу жана аны ишке ашырууда азчылыктын көпчүлүккө баш ийүүсүн юридикалык таануу жана институционалдуулугун көрсөтүү болуп эсептелет.

Өлкөдөгү демократияны жана демократташтырууну талдап жатып изденүүчү, анын идеалдары: эркиндик, адамдын жана жарандын тең укуктуулугу, саясий чечимдерди (түздөн-түз демократия) кабыл алууга катышуу ж.б., саясий реалдуулукта бул белгилердин бардыгы эле идеалдуу ишке аша бербейт деп эсептейт. Эмпирикалык (башкача айтканда, тажрыйбага негизинденген)

демократиялык теориянын жактоочулары демократиялык башкаруунун бир топ туруктуу формаларын бекитүүгө түрткү берүүчү кеңири факторлорду кабыл алууну карашат.

Акыркы жылдары, коомдук-саясий адабиятта заманбап реалдуу саясий турмушту, анын тартиптерин теориялык-прикладдык негиздөө жүрүүдө. Бул заманбап демократиянын дефинициясы – полиархия. Бул демократиялык идеалдарды толук өлчөмдө аткарган бийлик, же мындай идеалдарга жетиштүү деңгээлде жакындашкан башкаруу системасы эмес. Полиархия: 1) шайлануучу кызмат адамдары; 2) эркин жана таза шайлоолор; 3) жалпы добуш берүү; 4) шайлануучу кызмат ордуна талапкерлигин коюу укугу; 5) сөз эркиндиги; 6) альтернативдүү маалыматтар; 7) өзүн өзү уюштуруу көз карандысыздыгы сыяктуу негизги институттардын максаттарына таянган саясий эреже.

«Көз карандысыздык шарттарындагы этностор аралык мамилелер саясий-социалдык технологиялардын объекттери катары» аталышындагы экинчи параграфта Кыргызстандагы этностор аралык мамилелер, мамлекеттин этноулуттук саясатын өнүктүрүү процесси, улуттар аралык мамилелер чөйрөсүндөгү процесстер жана тенденциялар, улуттар аралык чыр-чатактардын келип чыгуу себептери, этностор аралык мамилелерди туруксуздаштыруунун негизги факторлоруна талдоо жүргүзүлөт.

Этностор аралык мамилелер өзүнө титулдук этнос менен этностук азчылыктагы элдердин ортосундагы, этностук топтор арасындагы мамилелерди кичиттйт. Этностор аралык мамилелердеги негизги ролду этностор аралык көрсөтмөлөр жана этникалык стереотиптер ойнойт.

1990-жылдардын башындагы Кыргыз Республикасындагы этностор аралык абал өзгөчө көп кырдуулугу, динамикалуулугу жана карама-каршылыктуулугу менен мүнөздөлөт. Социалдык-экономикалык, саясий жана ал турсун психологиялык мамилелердин таасиринде, жашоо турмуштун бардык тармактарындагы кризистик көрүнүштөрдүн фонунда этностор аралык мамилелердин начарлоосу болуп өткөн.

Этностук топтордун өз ара мамилелерине жана алардын миграциялык маанайларына 1990-жылдагы улуттар аралык мамилелерге байланыштуу Ош окуялары абдан чоң таасирин тийгизди. 1991-жылы жүргүзүлгөн социологиялык изилдөө – эксперттик сурамжылоо иш чарасынын жыйынтыгында Ош аймагында «трагедиялык окуялардан соңку бир жылдан кийин этностор аралык мамилелердин татаалдыгы» айгинеленген.

Бул окуялардын келип чыгышына өлкө экономикасындагы кризистик абал, баалардын өсүүсү, инфляция, жумушсуздук, керектөө рыногунун талкаланышы, жалпы жашоо-турмуш шарттарынын начарлоосу сыяктуу социалдык көрүнүштөр себеп болгон.

1992-жылдан баштап өлкөдө улуттар аралык чыңалуулардын төмөндөөгө ыктоосу орус тилдүү калктын миграциялык агымын жана этникалык чөйрө мамилелерин гармониялаштырууга шарт түзгөн.

Полиэтникалык мамлекеттеги улуттук маселелерди чечүү процессинде тил табышуу точкаларын издөө, этностук топтор ортосундагы өз ара ишеним жана макулдук зоналарын кеңейтүү ишенчиликтүү кадамдардан болуп саналат, анткени макулдашуусуз жана ойлонулган улуттук стратегияны жүргүзүүсүз улуттук саясат мейкиндигинде эч кандай маселени чечүүгө мүмкүн эмес. Ошондуктан изденүүчү, этностор аралык макулдукту жана позитивдүү улуттук иденттүүлүктү калыптандырууну төмөндөгүдөй тартипте жүргүзүү зарылдыгын, ал үчүн:

- маданият тармактарында демократиялык принциптерге негизделген коомдук-мамлекеттик башкаруу системасын түзүүнү, чечимдерди кабыл алууну эске алуу менен алардын уюштуруу структураларында өзгөртүүлөрдү жүргүзүү жаңы этносаясий ченемдерди иштеп чыгуу жана кабыл алуу;

- коомдо жеткиликтүү жаңы улуттук психологияны жана этностор аралык туруктуу мамилени, коомдук жана этносаясий макулдукту бышыктоо үчүн максаттуу, туруктуу, эффективдүү саясат жүргүзүү;

- коомдук саясий аң сезимди, саясий социалдаштырууну, саясий маданиятты жогорулатуу;

- жалпы кыргызстандык атуулдук идеяны калыптандыруу жана өнүктүрүү, бул багытта коомчулуктун ролун көтөрүүнү баса белгилейт.

Кыргызстандагы этностук топторду консолидациялоо алардын саясий, экономикалык, социалдык жана маданий теңсиздиктерин жок кылуу жана юридикалык эле эмес факт жүзүндөгү тең укуктуулукту жашоо-турмуштун бардык областарында реалдуу түрдө камсыз кылууга багытталган мамлекеттик саясатты ишке ашыруу аркылуу жүргүзүлүүсү керек. Атуулдукту жана демократиялык принциптерди акырындык менен ишке ашыруу кыргызстандык калкты бириктирүүгө жол ачат.

Элдердин жаңы типтеги социалдык жалпылыгын, улуттук иденттүүлүгүн калыптандыруу биздин мамлекеттеги бардык социалдык, этностук топтордун объективдүү жакындашуу процессин камсыздайт. Жалпылыкты калыптандыруу – кыргызстандык калк – Кыргыз Республикасындагы коомдук жана улуттук мамилелер тутумунун жеткиликтүүлүгүнүн өсүп жатышынын маанилүү көрсөткүчү. Бул жалпылыкта элдер жалпы Ата Журт – Кыргыз Республикасында бир максатта – мамлекеттин руханий жана экономикалык жетишкендиги, өркүндөп өнүгүүсү үчүн биригишет.

Ар түрдүү этностордун, улуттардын реалдуу социалдык-саясий өз ара аракеттешүүлөрү көрсөткөндөй, этностор аралык мамилелерде ар кыл факторлор менен шартталган этностор ортосундагы карама-каршылыктар пайда болот.

Социалдык чыңалуунун өсүүсү, көпчүлүк учурларда этностор аралык тынчтыкты жана ынтымакты бузуу менен коштолгон улуттар аралык мамилелер чөйрөсүндөгү процесстер жана тенденциялар өзгөчө курчутуу менен айырмаланат. Улуттар аралык чыр-чатактар жана конфессиялар аралык чыңалуулар социалдык көрүнүштүн ар түрдүүлүгү катары республикада кырдаалды туруксуздаштыруунун олуттуу фактору болуп саналат.

Социологиялык көз караштан алып караганда, улуттар аралык чыр-чатактар өзөгүндө улуттук-этностук топтордун ортосундагы карама-каршылыктар жаткан, алар тарабынан алардын базалык керектөөлөрүн канаатандырбаган жана чечүүнү талап кылуу менен байланышкан фундаменталдуу катары кабыл алынган социалдык өз ара аракеттешүү формасын көрсөтөт. Ошол эле учурда улуттар аралык чыр-чатактарды жөнгө салуу – көп векторлуу, көп субъектүү процесс. Анда мамлекеттик, өкмөттүк эмес, коомдук, конкреттүү укуктарга ээ жана ишмердүүлүгүндө белгилүү ыкмаларды жана формаларды колдонуучу диний жана укук коргоо органдары катышат.

Этностук чыр-чатактар көп учурларда белгилүү этностук жалпылыкты таануунун карама-каршылыктуу учурларын чагылдырат – бул коом ичиндеги этностордун социалдык өз ара аракеттешүүлөрүндө, коммуникативдүү сүйлөшүүдө өтө маанилүү. Белгилүү болгондой, социалдык тажрыйбада үч: этностук азчылык өкүлдөрүнүн титулдук этностун өкүлдөрү менен жарандык теңдигин; этникалык

азчылыкка тийиштүү индивиддердин өзүнүн маданий, тилдик жана диний иденттүүлүктөрүн эркин пайдаланууларын; азчылык өкүлдөрүнүн алардын коомдорунун жашоосун жөнгө салуу менен байланышкан саясий чечимдерди кабыл алууга катышууларын таануу принциптери бар. Социалдык аракеттешүүдө, жалпы эле коомдун өнүгүүсүндө бул принциптердин сакталышы, геосаясий бүтүндүктөгү мамлекет деңгээлиндеги толеранттуулук принциптерин таанууну билдирүү менен этностук негиздеги чыр-чатактардын пайда болуусун жок кылат.

Классикалык жана заманбап социалдык теорияларда борбордук орундардын бири инсандар арасындагы жана топтор арасындагы атаандаштык түшүнүгүнө таандык. Бүгүнкү күндөгү жаратылыштык, экономикалык, социалдык, саясий ресурстар үчүн атаандаштык күрөшүнүн олуттуу фактору болуп этникалуулук саналат. Мында этникалуулук феноменине карата мамлелер боюнча ресурстук атаандаштык теориясынын негизги төрт жобосу өзгөчөлөнөт: этникалык мобилизация урбанизация аркылуу күчөйт; анын интенсификациясы жумуш орундары үчүн атаандаштыкты тереңдеткен экономикалык векторду кеңейтүүнүн эсебинен көтөрүлөт; этникалык мобилизациянын өсүүсүн перифериялык райондорду өнүктүрүү жана этностук популяция отурукташкан жерлерде табигый ресурстарды ачуу көмөктөшөт, жана акырында, этникалык мобилизация мамлекеттик курулуш процесстерин коштойт. Этникалык атаандаштыктын маанилүү бир себеби – бул миграциялык орун алмашуу.

«Этникалуулук Кыргызстандын саясий өнүгүүсүндө жарандарды идентификациялоонун фактору катары» аталышындагы үчүнчү бапта улуттук иденттүүлүктүн негизи болуп эсептелген улуттук идея койгөйлөрү каралат.

«Улуттук идея этноулуттук иденттүүлүктү өнүктүрүүнүн негизи катары» деген биринчи параграфта этноулуттук иденттүүлүктү калыптандырууда улуттук идеянын ролу каралат.

Бул койгөйдү кароонун актуалдуулугу улуттук идея идентификация механизминин ортомчу сапатында кызмат кылган, коомду өнүктүрүү боюнча топтордун баалуулуктарынын жана көз караштардын системасы катары улуттук иденттүүлүктүн негизи, анын зарыл жана сапаттуу элементи экендиги менен байланышкан.

Издөнүүчү, маселенин коюлуусун изилдөөдө, идея алардын негизи болгон, бирок ошол эле учурда маңызы боюнча ар кандай маанини туюндурушса да, бир типтеги «улуттук идея» жана «идеология» түшүнүктөрүнүн ортосундагы айырмачылыкты тактайт. Белгилүү болгондой, идеология – белгилүү коомдук топтун түпкү максатына жана кызыкчылыгына, дүйнөгө болгон көз караштардын системасы. Коомдук жана башка пикирлерди эске алуу менен мамлекет максатын ишке ашырууда коомчулукту башкарууга чакырылган класстык, мамлекеттик, улуттук идеология да бар. Ошол эле учурда кандай гана идеология болбосун ал элдин тарыхый, руханий өтмүшүнө таянуусу керек. Ал эми улуттук идея курчап турган айлана-чөйрөнүн жана социалдык факторлордун таасирлеринин негизинде келип чыккан этностун белгилүү бир сезими жана ал тил, үрп-адат, салт-санаа, тарых, элдик ооз эки чыгармачылыктын жигердүү таасирлеринин негизинде калыптанат.

Издөнүүчү, этноулуттук иденттүүлүктүн негизинде улуттук идеяны калыптандыруу «эл» жана «улут» сыяктуу түшүнүктөр аркылуу бир топ так аныкталат деп эсептейт. Улутту, туруктуу социалдык-саясий, экономикалык, маданий жана башка байланыштарга негизденип белгилүү психологиялык өзгөчөлүктөргө ээ болгон тарыхтын бүтүн, уникалдуу, өзүнчө субъекти катары

аныктоого болот. Өз кезегинде, улут адамдын кандайдыр-бир этникалык топко тиешелүүлүгүн билдирген категория катары аныкталат. Мисалы Кыргызстандагы кыргыздар улут дагы, этнос дагы. Кыргыз Республикасынын аймагында жашаган ар түрдүү улуттардын өкүлдөрү саясий улуттун курамдык болүгү, ал эми өлкөнүн бүткүл калкы бирдиктүү кыргыз элинин өкүлдөрү болуп саналат.

Улуттук идеяны калыптандыруу учурунда ал улуттун акыл-ой түзүмү болгон өз тарыхын жана дүйнөдөгү ордун, улуттук аң-сезимге негизделген баалуулуктарды, умтулууларды, этностун идеалдарын түшүнүү, өзүн-өзү идентификациялоонун багыты болуп калат. Улуттук идея – бул ар бир улуттун улуттук кызыкчылыктарына караганда бир топ универсалдуу маанини түшүндүргөн баалуулуктар системасы. Ал бир элди экинчисине карама-каршы койбойт. Бул идея бардык улуттун өкүлдөрү үчүн бириктирүүчү жана мобилизациялоочу күчкө ээ болуу менен, улуттук прогресстин стимулу, тездетүүчүсү жана катализатору катары кызмат кылат. Мындай талдоого ылайык изденүүчү, ата мекендик изилдөөчүлөрдүн кыргызстандыктарды бириктирүүчү идея катары кызмат кыла алган заманбап улуттук идея кыргызстандык патриоттуулук жөнүндөгү пикирине кошулат. «Кыргызстандык патриоттуулук» улуттук идеясынын маани-маңызы ар бир адамдын улутуна карабастан Кыргызстандын жараны, кыргызстандык экенине өлкөнүн прогрессивдүү жетишкендиктери менен өзүн идентификациялаганына сыймыктангандыгында турат. Кыргызстандык улуттук идеянын маңызы анын мазмуну болуп калуусу, бул өңүттөн алганда ал этностор аралык байланыштарга, этносторду консолидациялоого, маданияттардын, салттардын, конфессиялардын биримдигине негизделиши керек. Мында бирдиктүү мамлекеттүүлүк, социомаданий система, биримдикте жашоо образы жана этноулуттук көп түрдүүлүк ачык айкалышып турат. Изденүүчү, эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарындагы «Манастын жети осуяты», «Кыргызстан – жалпыбыздын үйүбүз», «Кыргызстан – адам укугунун өлкөсү» деген улуттук идеяларды талдоого алуу менен, алардын саясий-идеологиялык тегиздикте маанилүүлүккө ээ боло алган жок деген жыйынтыкка келет. «Кыргызстандык патриоттуулук» идеясынын негизинде ар кыл этносторду, маданияттарды жана салттарды консолидациялоо жолу менен бир бүтүндүккө бириктирүү жөнүндөгү ой жатат.

Мамлекеттик этносаясаттын контекстинде этноулуттук иденттүүлүктүн баалуулук негиздерин аныктоо менен изденүүчү, биздин өлкөнүн ар кыл улуттарынын баалуулуктарынын заманбап шарттардагы багыттарына талдоо жүргүзөт. Эгемендикке ээ болгондон кийинки алгачкы жылдары Кыргызстанда социалдык-саясий кырдаал карама-каршылыктуулугу, келечектин аныкталбагандыгы, тагыраак айтканда, адамдын татаал, туруксуз жана түрүн өзгөртүүчү жүрүм-турумун жонго салуучулары болуп эсептелген баалуулуктарга кайра баа берүү үчүн күрөштүн курчушу менен мүнөздөлөт. Бул мезгилде саясий баалуулуктардын үлгүсү катары түркиялык, түштүк корейлык, америкалык өнүгүү моделдери кабыл алынган. Кыргызстанды байырлаган этностордун жеке менталитеттеринин өзгөчөлүктөрүн, маданияттарынын спецификасын эске албастан, өзгө тажрыйбаны механикалык түрдө көчүрүп алуу, этноулуттук иденттүүлүктүн кризистик көрүнүштөрүн чечүү үчүн ылайыксыз экендиги түшүнүктүү. Жүрүм-турум стереотиптерин жана баалуулуктарын кайра баалоо, адам дүйнө таанымы жана баалуулук мейкиндиги кеңейип турган учурдагы заманбап шарттарда саясий социалдашууну кайра багыттоо феномени менен мүнөздөлөт.

Изденүүчү, саясий социалдашууга көп сандаган институттар, анын ичинде, этникалык (мектеп, адамдар чөйрөсү, диний институттар, этникалык иденттүүлүктү калыптандыруунун эң маанилүү институту - үй-бүлөө жана башкалар) социалдашуу институтунун ролуна талапкерлер кошулат дейт. Башкача айтканда, так ушул социалдашуу институттары гана этноулуттук иденттүүлүк баалуулуктарын калыптандыруу үчүн ченемдик базаны сунушташат.

Этностордун баалуулук феноменин талдоого алуу менен изденүүчү, баалуулуктар, алардын структуралары, коомдун өнүгүү этаптары менен баалуулук багыттары алмашат жана баалуулук феноменинин негизинде психология, коомдук аң-сезим тиби, маданият, менталитет жатат деген жыйынтыкка келет. Кыргызстан үчүн олуттуу баалуулук багыттары болуп төмөнкүлөр: патриоттуулук сезими, өлкөнү байырлаган этностор ортосундагы ынтымакты, тынчтыкты сактоо, жоопкерчилик сезими, бардыгынын мыйзам алдындагы теңдик принцибиндеги демократия, улуттук өзгөчөлүктөрүнө карабастан өлкөнүн ар бир жаранынын жашоо шартынын бирдейлиги эсептелет.

Диссертациялык иште, кыргызстандык коомдун этноулуттук иденттүүлүк баалуулуктарынын калыптануусуна таасирин тийгизген ар бир этнос өзүнүн социалдык-психологиялык сапаттарына, мүнөзүнө, муктаждыктары менен кызыкчылыктарына жараша маданий ишмердүүлүктүн тигил же бул түрүнө артыкчылык берген маданий көрүнүштөрдүн формаларына негизденери белгиленет. Ар бир кыргызстандыктын жашоосунун нравалык, этикалык жана руханий маңызы адамдарды идеялык-нравалык биригүүгө багыттаган улуттун мыкты сапат, салттары менен толукталуусу керек. Мында курчап турган коомдук чөйрөнүн муктаждыктарын, кызыкчылыктарын эске алуу менен, ар бир этнос өзүнүн тилдик, маданий, тарыхый баалуулуктарын таанып билүү, ынануу жана жүзөгө ашыруу укугуна ээ.

Этноулуттук иденттүүлүк баалуулуктарын калыптандырууда саясий баалуулуктар маанилүү элементтер болуп эсептелет. Алар төмөнкүдөй: табигый адамзаттык укук (жашоого, эркиндикке, менчикке жана бактылуулукка умтулуу укугу); өз жарандарына кам көрүүчү күчтүү мамлекет; ар түрдүү этносторду бириктирүүчү өлкө, жалпы жыргалчылык; патриоттуулук; инсандын эркин сүйлөөсү; адилеттүүлүк; теңдик; көп түрдүүлүк; эркин жана ачык сот; чындык баалуулуктары менен аныкталат.

Изилдөө милдеттерин чечүү процессинде изденүүчү, Кыргызстанда этникалык толеранттуулуктун жогорку деңгээли сакталарын белгилейт. Толеранттуулук, башка көз караштар менен ойлорду сыйлоо, саясий баалуулуктар менен кызыкчылыктарды таануу сыяктуу саясий баалуулуктардын бардыгы этноулуттук иденттүүлүктү калыптандыруудагы маанилүү баалуулуктар.

«Кыргызстандык коомдогу этносаясат контекстиндеги этноулуттук иденттүүлүктүн баалуулук негизи» деген экинчи параграфта кыргызстандык коомдогу этноулуттук баалуулуктарын калыптандыруу маселесинде саясий баалуулуктар этноулуттук иденттүүлүк саясатын иштеп чыгуу үчүн инструмент катары каралат.

Каралып жаткан маселенин актуалдуулугу ааламдашуу коомчулуктун алдына түрдүү улуттагы, расадагы, диний ишенимдеги адамдар менен кызматташууга жана мамилелешүүгө үйрөнүүнү калыптандыруу милдетин коюп жаткандыгы менен аныкталат.

Көз карандысыздыкка ээ болгондон кийинки биринчи жылдардагы Кыргызстандагы социалдык-саясий кырдаал бардык мурдагы Союздук

өлкөлөрдөгүдөй эле өзүнүн абалынын карама-каршылыктуулугу жана андан ары өнүгүү келечегинин белгисиздиги, атап айтканда, адам жүрүм-турумунун татаал, туруксуз жана өзгөрүп туруусу катары сыпатталган баалуулуктарды кайра кароо үчүн күрөштүн курчусу менен мүнөздөлөт. Демек, этноулуттук иденттүүлүк баалуулуктарын калыптандыруу үчүн ченемдик базаны социализациялоо институттары сунушташат. Бул дайыма болуп турат. Бирок мындай дагы жагдайды атоого болот, качан адам социалдашуу институттары сунуштаган өзүнүн иденттүүлүгүн, баалуулук структураларын жана баалуулук багыттарын калыптандырууга түздөн-түз катышканда ага сунуш кылынган түрдө өздөштүрүлбөйт. Саясий социалдашуу процесси – эки тараптуу процесс, ошондуктан адам баалуулуктарды кабыл алат же кабыл албай коюшу да мүмкүн, мындай убакта баалуулуктарды өзүнчөлөтүү же аларды жакындатпоо механизмдери ишке киришет.

Кыргызстан үчүн полиэтникалуулук өнүгүүнүн стратегиялык ресурсу болуп калгандыгына карабастан, биздин көз карашыбызда, заманбап кыргызстандык коомдо баалуулуктарды орнотууну калыптандыруу процесси жетишеерлик жай темпте өтүп жатат. Инсандын өзүн өзү көргөзүүсүн жана анын укугун, патриотизм феноменин жана башка баалуулуктарын ар түрдүү түшүнүү идеологдордун коом үчүн маанилүү болгон баалуулуктарды аныктоо боюнча иштерин кыйындатат. Ошондуктан бул көйгөй теориялык деңгээлде актуалдаштырылат – баалуулук феномендерин маданий эволюция жана коомдук өнүгүү контекстинде ар тараптуу иликтөө жана практикада – заманбап шарттарда аны аныктоо ыкмасын негиздөө болот.

Баалуулук феноменин ар тараптуу окуп үйрөнүү үчүн коомдун маданиятын өнүктүрүү жана социалдык-саясий өнүгүү деңгээлине дал келүү менен калыптанган аларды алып жүрүүчү коомдук аң сезимдин тибин, психологиясын эске алуу зарыл. Башкача айтканда, ал өзү көрүнгөн тиги коомго караштуу баалуулук феноменин кароо, ошол коомго тийиштүү болгон менталитетти, маданиятка мүнөздүү типти эске алуу менен маанилүү болуп саналат. Улуттук идеяны, этноулуттук иденттүүлүктүн ажырагыс бөлүгү катары, баалуулуктар, кыргызстандык коомго илгертеден тийиштүү руханий-ыйман сапаттарын кайра жаратуунун, улутту консолидациялаштыруунун негизи болуусу керек. Улут биримдигин калыптандыруу жана баалуулуктарды орнотуу көз карашынан алып караганда кыргызстандык коомдун руханий-ыймандык консолидациялоо маселелерин кароо маанилүү болуп эсептелет.

Кыргызстан үчүн маңыздуу баалуулук багыттары төмөндөгүлөр: патриоттуулук сезими, Кыргызстанда жашаган этностор арасында тынчтыкты жана ынтымакты сактоо, жоопкерчилик сезими, мыйзам алдында баарынын тең укуктуулугу принципиндеги демократия, улуттук тиешелүүлүгүнө карабастан өлкөнүн ар бир жаранынын бакыбаттуулугунун бирдейлиги. Этноулуттук иденттүүлүк баалуулугу, эң алды менен, биз өзүбүздөн өзүбүздү кандай көрүүбүз менен аныкталгандыктан, ал өз ара сыйлашуу, этностук топтордун ар намысын урматтоо, патриотизм сыяктуу коомдогу баалуулуктардын болуусун божомолдойт [Бухаева А.А. Этническая идентичность и межэтнические отношения в Республике Казахстан: проблемы и перспективы. – Семей, 2011. – С. 116-121].

Кыргызстандык коомдогу этноулуттук иденттүүлүк баалуулуктарын калыптандыруу ар бир этнос өзүнүн социалдык-психологиялык сапатынан, мүнөзүнөн, керектөөсүнөн жана кызыкчылыгынан көз карандылыкта этноулуттук иденттүүлүктү калыптандырууга таасир этишкен тигил же бул маданий

ишмердүүлүк түрүнө артыкчылык берген маданий формаларына негизденет. Ар бир кыргызстандыктын ыйман, этика жана руханий маңызы адамдарды идеялык-нравалык бириктирүүгө багытталган улуттук салт-санаа, эң жакшы мүнөз менен толукталуусу керек. Ошол эле учурда курчап турган коомдук чөйрөнүн кызыкчылыгын жана керектөөсүн эске алуу менен ар бир этнос өзүн өзү таанууга, өзүн өзү бекемдөөгө жана өзүнүн тилин, маданиятын, тарыхый баалуулуктарын ишке ашырууга укуктуу. Кыргызстан – реалдуу турмушта бири бири менен өз ара аракеттешүү гана керек болбостон, кандайдыр бир маданий элементтер менен алмашуу зарыл болгон ар түрдүү этностордон турган көп улуттуу өлкө. Бул процесс ар кыл этномаданият түрлөрүн өз ара толуктоого жана жакындатууга алып келет. Ошондуктан өзүн өзү идентификациялоо процессинде маданий өзүнчөлүк формаларын тандоолордун дал келүүсү мыйзамдуу көрүнүш.

Республикадагы бардык этностук топтор үчүн жалпы социомаданий, саясий ченемдерди жана баалуулуктарды калыптандырууда маданияттар аралык сүйлөшүүнү өнүктүрүү зарыл. Кыргыз мамлекети маданият ар түрдүү этностук топтордун өкүлдөрүн саясий биримдикке, руханий жакындашууга чакыра турган фактор катары кызмат кылуусу үчүн ыңгайлуу шарттарды түзөт. Бул фактор канчалык сезилеерлик аракет жасаса, ар бир этностук маданият ошончолук эркин жана тең укуктуу өнүгөт, ошондуктан туруктуу этносаясатты жигердүү колдоо, этностор аралык мамилелерди өнүктүрүүгө, өз ара ишенимди арттырууга, түшүнүшүүгө алып келүүгө багытталган улуттар аралык ар түрдүү маданий, саясий акцияларды көбүрөөк өткөрүү зарыл. Өлкөдөгү жалпы улуттук биримдикке чакырууга жардам берүүчү механизм – Кыргызстан ага карай багыт ала турган маанилүү баалуулуктарды чыңдоо болушу керек. Этноулуттук иденттүүлүктүн так ушул баалуулуктары өлкөнү байырлаган этностордун жалпылыгынын жана ынтымагынын негизи катары кызмат кылат.

Кыргызстан – ар кыл этностордун өкүлдөрү жашаган өлкө. Алардын ар түрдүүлүгүнө карабастан, этноулуттук иденттүүлүктүн негизги максаты бекем, экономикалык жактан күчтүү, жарандык коом үчүн ишеничтүү мамлекетти куруу, көз карандысыздыктын негизинде ээ болгон мамлекеттүүлүктүн негиздерин, анын ичинде этноулуттук иденттүүлүктү, демократиялык жана нравалык баалуулуктарды сактоо жана өнүктүрүү. Ушул максатка ылайык биздин өлкөнүн улуттук коопсуздугу жана аны бул тармакта практикалык түрдө ишке ашыруу маселеси достук, өз ара түшүнүшүү, ынтымак этносаясатын талап кылат.

Этноулуттук иденттүүлүктү калыптандыруунун алдындагы маанилүү элементтер болуп саясий баалуулуктар эсептелет. Алар төмөндөгүдөй баалуулуктар менен аныкталат: адамдын табигый укуктары (жашоо, эркиндик, менчик жана бактылуулукка умтулуу укугу); өзүнүн жарандары жөнүндө кам көргөн күчтүү мамлекет; ар түрдүү этносторду бириктирген өлкө, жалпы жетишкендик; патриотизм, инсан эркиндигин билдирүү; акыйкаттык; теңдик; көп түрдүүлүк; эркин жана айкын сот; чындык.

«Этноулуттук иденттүүлүк генезис саясатынын демографиялык жана миграциялык аспектери» аталышындагы төртүнчү бапта этноулуттук иденттүүлүктү өнүктүрүүдөгү бул процесстердин саясий аспектери каралат.

«Кыргыз Республикасындагы этноулуттук иденттүүлүктөгү демографиялык процесстердин саясий аспектери» деген биринчи параграф этноулуттук иденттүүлүк генезис процесстерин талдоого жана иликтөөгө арналган.

Этноулуттук иденттүүлүк генезис процессин изилдөөдө жалпы калктын жана анын курамдык бөлүктөрүнүн жаңылануусу, демографиялык процесстер, баштапкы

маанидеги орунду ээлейт. Изденүүчү, изилдөө иштеринин процессинде өзүнө: табигый кыймылды (төрөлүү, өлүм, табигый өсүү), мейкиндик кыймылын же миграцияны (аймактар аралык көчүүлөр), калктын социалдык өсүүсүн (структура менен курамды кайра өндүрүү), ошондой эле никелик ажырашууларды камтыган калк жаңылануусун талдайт.

Изденүүчү, өлкөдөгү этноулуттук иденттүүлүк менен демографиялык кризистин тыгыз байланышы мамлекет жетекчилигин демографиялык процессти бир катар эң олуттуу, приоритеттүү улуттук долбоорлордун катарына кошууга мажбур кылды деп эсептейт. Изилдөө эгемендиктин биринчи жылдарында (1990-ж. башталышы) калктын саны төрөлүү процессинин төмөндөшүнө байланыштуу кыскаргандыгын көрсөттү. Анда демографиялык процесс уроого туш болуп, коомчулукта демографиялык келечексиздик кризиси айкын болгон. Калк жайгашуусунун өзгөчөлүктөрү Кыргызстанда жашаган этностук топтордун кесиптик, этнодемографиялык, социалдык мүнөздөрүн шарттады. Этнодемографиялык процесстерди изилдөө жана талдоо этностук топтун табигый өндүрүмдүүлүгүнүн маанилүү өзгөчөлүктөрүн табууну тактайт: мамлекеттин улуттук жана аймактык коопсуздугунун өзөктүк фактору болгон жалпы комплекс төрөлүү жана өлүм-житимдин өзгөрүүсү, алар аныктаган табигый өсүү, этностун жыныс-курактык түзүлүшү изилденет. Демографиялык көрсөткүчтөрдү төмөндөтүүчү факторлор: начар жонго салынган миграциялык агымдар, зордук-зомбулук, акыйкатсыздык, социалдык ресурстардын таңсыктыгы, цивилизациялык иденттүүлүктүн жоголушу, индивиддин жашоо чөйрөсүн табуудагы дискомфорттуулугунун же комфорттуулугунун демографиялык көрсөткүчтөргө таасир этүү механизмдери болду. Андан сырткары, демографиялык кырдаалды жонго салууда экономикалык жана материалдык факторлор да бир топ маанилүү болуп эсептелинет. Башкача айтканда, материалдык жактан көйгөйлөрү жок адамдар өздөрүнүн, жагымдуу материалдык шарттарды, жакшы билим берүүнү жана турмуштук келечекти камсыз кылып бере алышкан балдарынын келечегине ишенишет.

Демографиялык абалды талдоого алуу менен, автор, демографиялык процессти жонго салууда маанилүү роль мамлекетке жүктөлөрүн, анткени ал көп этностуу мамлекеттин жарандарынын өз ара достук, толеранттуу карым-катнаштары үчүн руханий атмосфераны, саясий ыңгайлуу климатты калыптандырырын, маданий багыттар менен баалуулуктар мүнөзүн ачып берүүгө көмөк көрсөтөрүн, адамдардын коомду бириктирүүчү идеяларды андап билүү деңгээлин ишке ашыраын баса белгилейт. Автор, өлкө өз жарандарынын турмуштук, тактап айтканда, репродукциялык тандоолорун жүзөгө ашырууну жонго салуусу керек деп эсептейт. Ошондуктан, мамлекет башкаруу аппараты катары көп этникалуу өлкө жарандарынын коомду интеграциялоону аныктоочу идеалдар менен баалуулуктарга, этноулуттук иденттүүлүктү калыптандырууга, бир өлкөгө, мамлекетке болгон жакындыгын, өлкөнүн бардык этностук топтору менен болгон тилектештигин андап билүүгө багытталган идеалдар менен баалуулуктарга жакындашуусуна көмөк көрсөтүүсү зарыл.

Миграциялык процесстердин этноулуттук иденттүүлүктүн өнүгүү контекстиндеги саясий аспектери жөнүндө белгилөө менен изденүүчү, формасы, тиби, мүнөзү, себептери боюнча классификацияланган миграция көрүнүштөрүнүн көп сандуулугу тууралуу маселени ачып көрсөтөт. Көптөгөн изилдөөчүлөр миграцияны узактыгына, тез болуп туруусуна жана максаттык багыттуулугуна карабастан кандай болсо да бир же бир нече административдик-аймактык бирдикте

жайгашкан ар түрдүү калктуу пункттардын ортосунда жүрүп турган аймактык орун которуу (кочүү) катары аныкташат. Заманбап миграция акыркы ондогон жылдар аралыгындагы өзгөрүүлөрдүн натыйжасында постсоветтик мейкиндикте саясий жана социалдык конъюктура кардиналдуу алмашкандыгы менен маанилүү, ушуга байланыштуу миллиондогон адамдар аргасыздан мигрант болушту, ал эми Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин өлкөлөрү, алардын экономикалык базасы кризистик абалда калган шарттарда интенсивдүү миграциялык агымдар менен кагылышты.

Автор, кыргызстандык коомдогу миграциялык процесстерди талдоого алуу менен, 1990-жылдары социалдык кырдаалдын түп орду менен өзгөрүүсү, Союздун таркашы, саясий туруксуздук, социалдык-экономикалык кризис калк кыймыл-аракетинин тез өсүүсүнө алып келгендигин, миграциянын табияты өзгөргөндүгүн – анын жаңы формалары, түрлөрү пайда болгондугун (аргасыз миграция, «акыл-ой агымы», качкындар көйгөйү ж.б.), миграциялык процесстердин палитрасында эмгек, эл аралык миграция, ошондой эле миграциянын тескерин формасы катары легалдуу эмес миграция пайда болгондугун белгилейт.

Мурда анча чоң эмес миграциялык айлампа менен жабылган постсоветтик Кыргызстан үчүн миграция бир көйгөйдү чечүү менен башкаларын курчутууга жол берген жаңы карама-каршылыктуу көрүнүш болуп калды жана аны башкаруу зарылчылыгын алдыгы койду. Демек, биздин өлкөнүн тарыхый өнүгүүсүндө чоң ролду ойногон калк миграциясы мамлекеттин андан аркы өнүгүүсүндө дагы чоң мааниге ээ болот.

Тышкы жана ички миграцияга өлкөнүн ар кыл этносторунун өкүлдөрү катышышат. Эреже катары өзгөчө эмгекке жарамдуу курактагылар активдүү кетип жатышат, анын натыйжасында калктын саны эле азайбастан, анын демографиялык көрсөткүчтөрү да начарлоодо. Ушуга байланыштуу изденүүчү, заманбап этаптагы тышкы жана ички миграциялык агымдарды жонго салуу биздин өлкөнүн экономикалык, демографиялык, социалдык маселелерин чечүүнүн маанилүү фактору болот деген пикирге келет.

Изилдөөнүн жүрүшүндө автор, республикада адамдардын иш берген жерлерге тез арада жалдануу, контракт, келишим түзүү, узакка созулган эс алуу, жогорку окуу жайларында окуу же аскерде кызмат өтөө, соода кылуу максатындагы сапарлар ж.б.у.с негизиндеги кайра кайтуучу миграция да маанилүү орунга ээ экендигин белгилейт. Айрым маалыматтарга ылайык өлкөдөн Россияга эле чыккан эмгек мигранттарынын саны болжол менен 700 миң адамды түзөт.

Республикада элет жерлеринин жашоочуларынын шаарга агымы – ички миграция да өсүүдө. Социологиялык изилдөөлөр көрсөткөндөй, анын негизги себептери: билим алуу, жумушка орношуу зарылчылыгы, коомдук транспорт, медициналык, маданий кызмат көрсөтүүлөрүнүн жана ж.б. жетишсиздиги болуп саналат.

Кыргызстандык коомдун бүгүнкү шарттарында, баарынан мурда, калктын миграциялык агымынан улам келип чыккан, Кыргызстандын өнүгүүсүнө белгилүү бир таасирин тийгизүүчү миграциялык процесстер олуттуу сапаттык өзгөрүүлөргө дуушар болушту. Эгемен жашоо мезгилинде миграциянын масштабы, анын маңызы, багыттары, мүнөзү, формалары өзгөрдү. Региондор аралык миграция мүнөзүндөгү өзгөрүүлөр Кыргызстандын калкынын миграциялык мобилдүүлүгүнүн күчөшү менен байланыштуу. Сырткы миграциянын эң башкы факторлору – экономикалык жана жеке мүнөздөгү себептер.

«Миграциялык процесстердин Кыргызстандын этноулуттук

саясатындагы ролу» аталышындагы экинчи параграфта Кыргызстандагы ички жана сырткы миграциялык агымдарды талдоо жүргүзүлөт жана алардын коомдогу демографиялык процесстерге тийгизген таасири аныкталат.

Миграция ар түрдүү илимий багыттарды камтыган жана ар кыл өлкөлөрдүн коомчулугунда болуп жаткан саясий, экономикалык, социалдык, демографиялык процесстерди, аларда адам укугун сактоонун деңгээлин чагылдыруучу абдан татаал көрүнүш. Ошондуктан заманбап дүйнөдөгү геосаясий өзгөрүүлөр миграцияны глобалдуу маселеге айландырат.

Бүгүнкү күндө миграция бир эле мезгилде глобалдык өзгөрүүлөрдүн жыйынтыгы жана жөнөтүүчү жана кабыл алуучу коомдогу келечектеги өзгөрүүлөрдүн аракеттеги күчү болуп саналат. Изилдөөчүлөр миграциялык процесстерди эле эмес, ал алып келүүчү кесепеттерди жеке адамдын жана коомдун деңгээлинде талдоого алышат. Миграциянын экономикага тийгизген таасири сезилеерлик, бирок анын социалдык, маданий жана саясий мамилелерге тийгизген таасири да бир топ бийик. Миграция улуттук мамлекеттерде сөзсүз түрдө этномаданий ар түрдүүлүккө, иденттүүлүктү трансформациялоого жана улуттук чек араны жок кылууга алып келет.

1990-жылдардагы социалдык кырдаалдагы түптүү өзгөрүүлөр, Советтер Союзунун урашы, саясий туруксуздук, социалдык-экономикалы кризис калктын миграциялык кыймыл аракетинин тез өсүүсүн чакырды, миграциянын табияты өзгөрдү. Бул мезгил калктын болуп көрбөгөндөй массалык көчүүлөрүнө негиз түздү. Ар кандай маалыматтарда постсоветтик мейкиндиктеги саясий өзгөрүүлөрдүн натыйжасында 9 миллионго жакын көчмөндөр пайда болгон. Бул биздин өлкөдөгү миграциялык кырдаалга таасир этпей койгон жок. Миграциялык процесстердин палитрасына эмгектик, эл аралык, миграциянын тескери формасы катары легалдуу эмес миграция кошулду. Бүткүл дүйнөлүк улуттар уюмунун эксперттеринин маалыматтарында 2005-жылы дүйнөдө 90,6 миллион эл аралык мигранттар эсептелгендиги баяндалат. Бул дүйнөнүн 3% калкы өздөрү туулуп өскөн мамлекеттерди бир жылга же андан да көп мөөнөткө таштап кетишкен дегендикке жатат.

Кыргызстандын эгемен жашоо жылдарында миграциялык саясаттын саясий-укуктук негиздери жана аны жөнгө салуунун институционалдык механизмдеринин системасы калыптанды. Республикада убактылуу эмгек мигранттарын жөнгө салуу жана жалпы эле миграциялык саясат боюнча зарыл мыйзамдар кабыл алынды. Бирок Кыргыз Республикасынын миграциялык саясаты жана өзүнүн жумушчу күчүн чет мамлекеттерде пайдалануу мүмкүнчүлүктөрү жетиштүү деңгээлде аныкталган эмес. Анын келечегин көптөгөн конкреттүү суроолорго жооп бербейт. Антсе да кыргызстандык коомдун заманбап шарттарында миграциялык процесстер негиздүү сапаттык өзгөрүүлөрдү баштан өткөрдү, алар бүгүнкү күндө өлкөнүн өнүгүүсүнө, биринчи иретте, калктын башка жактарга кетүүлөрүнө байланыштуу белгилүү мерчемде таасир этүүдө. Миграциянын масштабы, анын маңызы, багыттары, мүнөзү жана формасы өзгөрдү. Региондор аралык миграциянын мүнөзүнүн өзгөрүүсү калктын миграциялык мобилдүүлүгүнүн күчөшү менен байланыштуу. Өлкөдөн сыртка чыгуулардын эң башкы факторлору экономикалык себептер жана жарандардын өздөрүнүн жеке маселелери болууда. Бул көрүнүштөрдүн баардыгы Кыргызстан калкынын миграциялык агымынын заманбап өнүгүүсүндө орун алып жатышы мыйзам ченемдүү.

Башка постсоветтик мейкиндиктеги өлкөлөр сыяктуу эле эгемендикке ээ болгондон кийинки экономикалык кризистерге байланыштуу Кыргызстанда да

жашоо деңгээли тездик менен начарлады жана ал алыскы райондорго өзгөчө таасир тийгизди. Мындай абал калктын социалдык-экономикалык жашоо деңгээлинин бирден бир көрсөткүчү катары элдин миграциялык мобилдүүлүгүн актуалдаштырууга көмөкчү болгондугун белгилей кетүү керек. Өлкөдөгү орус тилдүү калктын массалык түрдө сыртка, биринчи кезекте, Россияга, андан кийин Германияга, Казахстанга чыгуулары 1990-жылдардын биринчи жарымында Кыргызстанда республиканын этникалык картасын кардиналдуу өзгөрттү. Бул кырдаал төмөндөгү факторлор менен шартталган:

- биринчиден, баш аламан миграциялык абалдын кесепетинен калктын этникалык курамы өзгөргөн;

- экинчиден, экономиканын маргиналдуулугу кыргыз улутунун биримдигинин, ынтымагынын начарлоосуна, трайбализм (кландык) жана регионалдык (локалдык) ренессанска көмөкчү болгон;

- үчүнчүдөн, республика боюнча криминогендик абал курчуган;

- төртүнчүдөн, өкмөт тарабынан мамлекеттик тилди сөзсүз түрдө билүү тууралуу чаралардын кабыл алынуусу кандайдыр бир деңгээлде сырткы миграциянын өсүүсүнө жана мында титулдук калктын санынын көбөйүүсүнө көмөктөшкөн.

Саясий жана экономикалык кырдаалдардагы болуп жаткан өзгөрүүлөр жарандардын, өзгөчө кыргыз улутундагылардын катастрофалык мүнөздө республикадан сыртка чыгууларынан, алардын курамында эмгектик жана репродукциялык потенциалдын активдүү көчүүлөрүнүн бир кыйла көбөйүүсүнөн көрүнөт. Мындай шарт калктын бойго жетүү жана кесиптик-адистик структураларынын бузулушуна түрткү берген демографиялык карама-каршылыкты пайда кылат.

Миграциялык процесстер өздөрүнүн тарыхый мекенине кайтып келип жатышкан титулдук жана башка этностук топтор – репатрианттар менен да байланыштуу. Көптөгөн репатрианттар Тажикстандан, Афганистандан жана Түркиядан келип жатышат. Мындан улам репатрианттардын көйгөйлөрү жана алардын этноулуттук иденттүүлүктөрү бир катар себептерге ылайык кыргызстандык коомду өнүктүрүү маселелерин чечүүнү талап кылган бирден бир актуалдуу, көп аспекти милдет болуп саналат. Биринчиден, Кыргызстан көз карандысыз мамлекет катары өзүнүн территориялык эгемендигин, социалдык-саясий активдүүлүгүн камсыз кылуу боюнча аракеттерди жасайт. Репатрианттар көйгөйлөрүнүн ички өзгөчөлүктөрүн ачып көрсөтүү менен, миграциялык процесстердин жалпы картинасын көрүү зарыл. Экинчиден, репатрианттар жөнүндөгү маселе – бул маанилүү саясий милдет. Маанилүүлүгү, мамлекет репатрианттардын, журтташтардын жана Кыргызстандын көп этностуу жарандарынын өзүн өзү таануу процесстеринен обочолонуусу мүмкүн эмес жана андай кыла да албайт. Репатрианттардын полиэтникалык мейкиндикке көнүүлөрү өлкөнүн саясий турмушундагы маанилүү пункт болгондуктан, өз ара аракеттешүү процесси конструктивдүү сүйлөшүүлөр тартибинде өтүүсү кажет.

Кыргыз саясат таануу илиминде кыргыздардын тарыхый өтмүшүн окуп үйрөнүү, кабыл алган тараптан конуш тапкан этностук топторду мүнөздөгөн этникалык саясат категориялары менен байланышкан илимий сызыктын бутка туруу жана калыптануу процесси өтүп жатат. Бул багытты диаспорология деп атоого болот жана аны саясат таануу илиминдеги репатрианттардын көйгөйлөрүн изилдөөчү илимий багыт катары кабыл алуу керек деп эсептейбиз. Ошондуктан күн тартибинде: 1990-жылдары өлкөдөн сыртка чыгып кеткен жарандарды кандай

атоого болот, аларга кандай мыйзам актылары таркайт деген маселелер турат.

Кыргызстандагы миграциялык маселелерди талдоо, этноулуттук иденттүүлүктү калыптандыруу процесси этноулуттук саясаттагы сапаттык өзгөрүүлөрдү татаалдаштырган сырткы, ички жана кайра кайтуу миграциялык, экономикалык, социалдык, саясий туруксуздуктун, жарандардын жеке жашоо турмушундагы чечилбей жаткан көптөгөн татаал шарттарда отүп жаткандыгын көрсөттү. Ага карабастан, мамлекет кандайдыр бир деңгээлде сырткы миграцияны (ошол эле учурда ал чечилбей келүүдө), ички миграцияны (азыркы учурда өлкөнүн регионалдык өнүгүүсүн камсыз кылууга арналган Концепциянын кабыл алынуусу менен чечүүгө аракеттер болууда) чечүүгө багытталган саясат жүргүзүүнү улантууда.

«Регионалдык өңүт контекстиндеги этноулуттук иденттүүлүктүн саясий аспектери» аталышындагы бешинчи бапта этностор ортосундагы мамилелердеги маданияттар аралык коммуникация каралат.

«Этноулуттук иденттүүлүктүн регионалдык спецификасындагы этностор аралык мамилелер» деген биринчи параграфта этноулуттук иденттүүлүктү калыптандыруу процессиндеги мамлекеттик тилдин, диндин, конфессиялар аралык мамилелердин ролу жана мааниси каралат.

Этникалык идентификациянын жүрүшүндө абдан маанилүү, консолидациялоочу ролду тил аткарат. Адам эне тилин эч кандай кыйынчылыксыз эле табигый байлык катары өздөштүргөндүктөн ал анын өмүр сүрүү мезгилинде сактоого жана кийинки муунга өткөрүп берүүгө мүмкүн болгон этностун үрп-адаттарынын, турмуштук тажрыйбасынын, топтолгон билимдин жалпы ар түрдүүлүгүнүн сактоочусу болуп саналат. Мындан тилдин алып жүрүүчүсүнүн «биз» тилдик жана улуттук жалпылыгына табигый тийиштүүлүгү туурасындагы сүрөттөө пайда болот.

Тил кандайдыр бир объективдүү көрүнүш катары (салт катары да) качан биз башка чет тилдердин бар экендиги жөнүндө билгенибизде, салыштырууда гана кабыл алынат. Мында, этникалык «алар» – бул, эң алды менен, биздин сөздү түшүнбөгөндөр, же болбосо «биз» алардын тилин түшүнбөйбүз. Ошондуктан белгилүү саясий кырдаалдарда тил «биз» – «алар» карама-каршылыктарын этноиндифференциалаштыруучу жана жүзөгө ашыруучу каражатка, улуттук символго айлана алат.

Азыркы учурда биздин мамлекет өзүнүн тил саясатын жүргүзүүдө коомдук жашоонун бардык социалдык-экономикалык чөйрөлөрүндө мамлекеттик тилге жүктөлгөн функцияларды ишке ашыруу үчүн шарттарды түзүү максатын коет. Эки, үч тилди, өзгөчө орус тилдүү калктын кыргыз тилин билүүлөрү инсандын коом талабына жооп берүү зарылдыгына ээ болуусуна мүмкүндүк берет. Автор тарабынан жарандардын мамлекеттик тилди билүү деңгээлдерин аныктоо боюнча жүргүзүлгөн социологиялык изилдөөлөр кыргыз тилинде «сүйлөй алган, бирок жаза албаган» кыргыздар – 46,3%; орустар – 15,3, башка улуттар (казактар, уйгурлар ж.б.) – 37,5% түзгөндүгүн көрсөткөн. Экинчи жагынан, изилдөө маалыматтарында өлкөдө жашаган ар кыл этностордун өкүлдөрүнүн мамлекеттик тилди билүүгө аракет жасай тургандыктары да баса белгиленет. Ошондуктан, кыргыз тили этникалык эмес чөйрөдө тийиштүү таралууга ээ, коомчулукта аны пайдалануу деңгээли чегин кеңейтүүдө өзгөчө шаар тургундарынын арасында мамлекеттик тилге болгон объективдүү суроо-талап процесси, анын функционалдык маанисинин жогорулоосу байкалат. Ошол эле учурда орус тилин экинчи эне тили катары эсептеген кыргыздардын саны анча эле төмөндөгөн эмес.

Тил саясатын жүргүзүүдө мамлекеттик деңгээлдеги бир катар иш-чаралар: бала бакчаларда, мектептерде, орто жана жогорку окуу жайларында мамлекеттик тилди билүүгө даярдоо, кайра даярдоо иштерине тийиштүү деңгээлде көңүл буруу, эмгек жамааттарына коюлган талаптарды так аткаруу каралган.

Этноулуттук жана жалпы жарандык иденттүүлүктү калыптандырууда, биздин көп улуттуу мамлекетибизде туруктуулукту камсыз кылууда жана этностор аралык ынтымакты жогорулатууда Кыргызстан элинин Ассамблеясы жана башка улуттук-маданий борборлор өзгөчө орунда турат.

Регионалдык спецификадагы этностор аралык карым-катнаштарды изилдөөдө дин дагы маанилүү ролду ойнойт. Автор, жалпы руханий-правалык принциптер катары каралган интеллектуалдык өсүп-өнүгүү, боорукерлик, сүйүү бардык диндерге таандык экендигин баса белгилейт. Руханий башаттарды жоготуу, адамзаттын сүйүү, бири бирин сүйүү, боорукерлигинин жакырлануусу динге жашоонун руханий-правалык негиздерин орнотуу боюнча өзгөчө миссияны жүктөйт. Бул тарыхый эң маанилүү милдет конфессионалдык жана этностор аралык диалог мейкиндигин жайылтуу, дүйнөнүн этникалык образынын өз алдынчалуулугун жана диний айырмачылыктарын сактоо зарылдыгы менен байланышкан.

Изилдөө процессинде респонденттер өздөрүнүн диндин этникалык идентификациядагы ролуна карата мамилелерин көрсөтүштү. «Өзүңдү терең диний адам катары эсептейсиңби» деген суроого кыргыздардын – 61,7%, орустардын – 34,7%, башка улуттардын – 68,7% «ооба» деп жооп беришти. Ошол эле учурда алар диний атрибуттарды жетекчиликке алып: Куранды, Библияны, башка Ыйык Жазууларды дайыма окуйбуз, тез-тез диний мекемелерге барып турабыз, дайыма сыйынабыз деп жооп беришет. Дин улуттук айырмачылыктарды күчөтөт деп эсептеген респонденттер: кыргыздар – 19,8%, орустар – 21,7%, башка улуттагылар – 31,2% түздү.

Изденүүчү, коомдун туруктуу өнүгүүсүнүн, мамлекеттүүлүктүн бекемделүүсүнүн, кыргызстандыктардын келечекке болгон ишенимдеринин кытыксыз шарты конфессиялар аралык мамилелерди бекемдөө болуп саналат деп эсептейт. Ушуга байланыштуу диний радикализм жана экстремизм сыяктуу деструктивдүү көрүнүштөргө карата принципалдуу мамиленин зарылчылыгына өзгөчө көңүл бөлүнөт. Өлкөдө бул багытта зарыл жумуштар ишке ашырылууда. Диний бирикмелер менен кеңештин отурумдарына, мамлекеттик органдардын өкүлдөрү, жогорку окуу жайларынын окутуучулары менен катар салттуу диний уюмдардын кызматчылары да активдүү катышышат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясында Кыргызстан алардын улутуна, диний ишенимдерине, саясий ынанымдарына карабастан бардык жарандардын укуктары бирдей коргоого алынган көп улуттуу өлкө экендиги баса белгиленген. Ошондуктан, этникалык, жарандык иденттүүлүктүн экономикалык, маданий, этномамлекеттик мамиледеги башка мисалы, гендердик, аймактык, территориялык иденттүүлүктөр менен өз ара мамилелеринин жаңы формаларын изилдөө илимий кызыгууну жаратат.

Жалпы Кыргызстанда жана региондордо этностук топтор үчүн билим берүү, маданий, бирдиктүү тил чөйрөсүнүн, мамлекеттик тилдин өнүгүүсүнө шарт түзүүчү маалыматтык-маданий объекттердин болуусу өлкөнүн андан ары өнүгүүсүнүн бекем негизи болуп эсептелет. Этникалык жана жарандык иденттүүлүктөр кыргызстандыктардын арасындагы идентификациялык карым-катнаштарда улуттуу позицияларды ээлейт. Кыргызстандыктар үчүн маанилүү милдет –

биримдикти жана тынчтыкты сактоо болуп саналат.

«Этникалык жана жарандык иденттүүлүктү өнүктүрүүнүн андан аркы тенденциялары» деген экинчи параграфта этникалык, граждандык иденттүүлүктүн экономикалык, маданий, этномамлекеттик мамиледеги башка, мисалы гендердик, регионалдык, территориялык иденттүүлүктөр менен өз ара мамилелеринин жаңы формасы каралат.

Толук маанидеги кыргызстандык жарандык иденттүүлүк региондук иденттүүлүк болгондо, өздүгүн кичи мекени менен айкалыштырганда гана болушу мүмкүн.

Этникалык (улуттук) иденттүүлүктү калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн жүрүшүндө, аны жарандардын аң сезиминде калыптандыруу процессинде: Кыргызстан кайда бара жатат, басып өткөн жол кандай кабыл алынат, келечекке болгон үмүттөр кандай, бул же тигил коомдук турмушта эмнелер маанилүү, кеңири массанын паритеттүү баалуулук багыттарында кандай жетишкендиктер болууда, заманбап шарттарда кыргызстандык болуу деген эмне деген суроолорго жооп алууга мүмкүн.

Ошондуктан бул баптын максаты Кыргызстандын региондорунун, атап айтканда, Токмок шаарынын мисалында этникалык жана жарандык иденттүүлүктүн өзгөчөлүктөрүн изилдөө болуп саналат. Бул этникалуулуктун базалык категориялары менен өз ара байланыштагы этностон келип чыккан курамдык бөлүктөрдөн – этникалык, жарандык иденттүүлүктөргө, жарандыктан – жарандуулукка көз карашынан алып караганда абдан маанилүү. Бул категорияларды жүрүм-турум жана баалуулук ориентдору катары көрсөтүүгө болот.

Сапаты боюнча ишенимдүү социологиялык сурамжылоолорго негизденген мониторингдин жыйынтыктары көп аспектүү экспертизаны алып чыгат, жарандык коом менен бийлик өкүлдөрүнүн ортосундагы конструктивдүү жана жыйынтыктуу сүйлөшүүлөр үчүн региондун кеңири чөйрөсүнүн жарандарынын пикирин эске алуу менен, шашылуудан, абсолюттуу саясатташуудан сырткары эркин, жакшы темаларды берет,

Этникалык жана жарандык иденттүүлүктү изилдөөнүн жыйынтыгында, тарыхый өтмүштөргө, советтик маданиятка багытталган, ар түрдүү сезимдерди ойготкон региондун мисалында алынган шарттар ачып көрсөтүлдү.

Ошондуктан жаңы иденттүүлүктүн, атап айтканда, Токмок шаарынын мисалында Кыргызстандын региондорунун этникалык жана жарандык идентификациясынын өзгөчөлүктөрүн талдоо эмпирикалык изилдөөнүн максаты. Ушуга байланыштуу инсандык аныкталуунун структурасындагы этникалык жана жарандык «Мен» деңгээли аныкталды. Мында этностор аралык мамилелердин саясат таануу жана социология илимдеринде акыркы изилдөөлөрдүн жыйынтыктарына кайрылуу зарыл болду.

Этностор аралык мамилелердин пайда болушунун жана өнүгүшүнүн объективдүү алдын алуучу шарттары тарыхый жана азыркы мекендерине тийиштүү, келип чыгуу, тил, маданият, этникалык аң сезим жана башка өзгөчөлүктөрү, өзүнүн этникалык мүнөздөрү боюнча айырмаланган айрым этностордун, этностук топтордун, элдердин бар экендиги болуп саналат. Этностор аралык мамилелер башка коомдук мамилелерден бөлөк өзүнчө болбойт, алар өз ара (саясий, руханий, тилдик, экономикалык, экологиялык) байланыштарга умтулууга кызыкдар жана бул мамилелердин маңызына, формаларына ыкташат. Бул мамилелердин бардыгы, эгерде аларды ишке ашырууда бул же тигил элдердин жашоосундагы этникалык койгөйлөр чечилсе же алардын контекстинде

экономикалык жана саясий маселелер чечиле турган болсо этникалык мүнөзгө ээ болуусу мүмкүн. Башкача айтканда, элдин жашоосунун жана этностор аралык мамилелердин социалдык, этникалык жактары органикалык түрдө өз ара байланышта.

Социалдык-саясий өздүгүн билдирүү этникалык жана жарандык «Мен» маанилүү экендигин көрсөтөт, анткени этностук топторду бири биринен сөзсүз түрдө айырмалап, бөлүп туруучу туруктуу маданий чегара жок. Иденттүүлүктүн башка формаларына салыштырмалуу улуттук иденттүүлүк ар түрдүү кырдаалда жана ар кыл этностук топтор үчүн көбүрөөк же азыраак ролду ойношу мүмкүн.

Кризистүү өткөөл мезгилде этникалык «Мен» бир топ жогорулайт жана актуалдашат, ал эми социалдык турукташуу мезгилинде социалдык негиздерге жол бошотот. Заманбап Кыргызстанда улуттук иденттүүлүктү калыптандыруу аны иденттүүлүк кризисинен коргоого аракеттенүү менен байланышкан коомдун туруктуулук фактору болуп саналат.

Советтер Союзунун убагында кыргыздардын улуттук иденттүүлүгү советтик иденттүүлүккө ылайыкталган болучу. Советтик мамлекетти куруу учурунда большевиктер партиясынын өкүлдөрү этникалык иденттүүлүктүн маанисин жокко чыгаруу жолу менен, этникалык жана улуттук тийешелүүлүктөр пролетариаттын ынтымагына аралашып, сиңип кетти деген лозунгду алып чыгышып, башка улуттардын өкүлдөрүнүн өзүнчө мамлекет орнотуу аракеттерин басып турушкан. Андан сырткары, улут маданияттын жалпылыгынан көрүнүүчү, экономикалык жашоонун, тилдин, территориянын жана психикалык катмардын туруктуу биримдиги катары мүнөздөлгөн элдердин тарыхый жалпылыгы катары аныкталган.

Ошону менен бирге эле Союзда анын аймагында жашаган көптөгөн этностук топтордон турган, «советтик эл» деген жалпылыкка негизделген совет эли – бирдиктүү улутун, жаңы элди түзүүгө аракеттер жасалган.

Советтер Союзунун карамагына кирген башка республикалардын элдери сыяктуу эле кыргыздар да советтик иденттүүлүк идеясын кабыл алышкан, ал эми кайра куруу мезгилинде этникалык кыргыз тобуна тийиштүүлүк көз карашынан алганда советтик системадагы өзүнүн ролу жөнүндө ойлоно баштаган.

Улуттук иденттүүлүктү калыптандыруу учурунда аны жарандардын аң сезимине жеткирүү, орнотуу процесси болуп өтөт. Идентификациянын эмоциялык компоненти ар түрдүү – сүйүү, коралбастык, таарыныч сезимдер формасындагы толкө өзүнүн таандыктык фактысын ойлонуп сезүүдө. Ошондуктан изилдөө биздин сыноодогулар канчалык деңгээлде өздөрүн:

- өз этносуна;

- Кыргызстандын жарандыгына тийиштүү экендигин сезе билүүлөрүнө баа берүүнү максат кылган.

Саясий, экономикалык мүнөздөгү кризис шарттарында адамдардын бир кыйла күчтүү «Биз» менен социалдык-психологиялык жана идентификациялык жашоо чегарасын издөөлөрү пайда болот деп эсептелинет. Ушуга байланыштуу регионалдык өнүгүүгө да тийешелүү жагымдуу же жагымсыз этникалык иденттүүлүк калыптанат.

Региондогу этноулуттук иденттүүлүктү изилдөө учурунда ар түрдүү этностук топтордун индивиддеринин өз ара мамилелерин шарттап турган бир катар факторлор бөлүнүп чыкты. Биринчиден, Токмок шаарынын бирден бир негизги социомаданий мүнөзү – анын полиэтникалуулугу, бүгүнкү күндө региондо 55тен ашуун этностук топтордун өкүлдөрү жашайт; Экинчиден, анын көп конфессионалдуулугу, христиан, ислам, будда диндерине ишеним артып

жашагандар көп. Үчүнчүдөн, полиэтникалуулукту жана поликонфессионалдуулукту эле эмес ар түрдүү социалдык топторду өзүнө бириктирген полимаданий чөйрө.

Жогоруда белгиленген факторлордун Токмок шаары үчүн гана мүнөздүү эмес экенин белгилей кетүү абзел. Улам кеңейип бараткан конфессиялар аралык жана маданийтар аралык байланыштар социалдык, саясий, дин, экономика, билим берүү жаатындагы жана башка маселелерде жаңы суроолордун пайда болуусуна алып келет, бирок алар индивиддин же бүтүндөй бир топтордун Кыргызстандагы башка этностордун өкүлдөрүнүн маданий өзгөчөлүктөрүнө чыдамсыздык менен мамиле кылуу койгөйүн түзбөйт.

Кыргызстанда регионалдык өңүттөгү этностор аралык мамилелердин кандайдыр бир деңгээлде начарлоосу Ош областынын (28,5%), Жалал-Абаддын (22,5%), Чүйдүн (12,1%), Бишкек шаарынын (17,4%) тургундарынан байкалат. Ошол эле учурда актуалдуу изилдөөлөр Борборунун маалыматына ылайык «Улуттук белги боюнча Сизге жеке өзүңүзгө карата жагымсыз мамиле болгонун сезген учурлар болдубу?» деген суроого Кыргызстан боюнча «жок, эч качан» деп респонденттердин 77,5 % жооп беришкен.

Региондордо жашаган этностук топтордун жакындашуулары жана мамилелердин өнүгүүсү – бул реалдуулук, ошондуктан пайда болгон койгөйлөрдү жана карама-каршылыктарды чечүү өлкө менен этностук топтордун кызыкчылыгын айкалыштыруунун негизинде ишке ашыры керек. Ошондо гана полиэтникалык маданиятка ээ, бир аймакта жашаган, бирдей максат койгон адамдардын жалпылыгынын негизинде – кыргызстандыктардын жалпылыгын калыптандыруунун тарыхый келечеги болушу мүмкүн.

Кыргыз Республикасын мындан ары карай туруктуу жана жеткиликтүү өнүктүрүү шарттарынын бири, маданий байлыктарды сактоо, чыдамкайлыкка тарбиялоо менен катар бардык этностук коомчулукту консолидациялаштыруу жолу менен улуттук биримдикти камсыз кылуу аркылуу жалпы жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу болуп саналат.

КОРУТУНДУ

1. Улут жана улутчулдукту батыштык изилдөө айырмачылыктарынын маңызы этникалык иденттүүлүктү реалдуу, объективдүү, же этносаясий кырдаалга таасирин тийгизүүгө жөндөмдүү инструмент катары, же белгилүү бир элиталык топтор долбоорлогон жана ишке киргизген конструкция, же этнопсихологиялык көрүнүш, ошондой эле этникалык иденттүүлүк феноменин аныктоонун бир канча критерийлерин таануучу аралаш полипарадигмалык мамиледеги, мисалы, этникалык иденттүүлүктүн диалектикалык, инструменталисттик, конструктивисттик, полипарадигмалдык мүнөздөгү жана мазмундагы концепциялары чоң орунду ээлейт.

2. Этникалык иденттүүлүктүн методологиялык маселелерин иштеп чыгуудагы социалдык-философиялык, саясат таануучулук тажрыйба базар, демократиялык трансформация жана модернизация шарттарында постсоветтик мейкиндикте калыптанган этноулуттук жана жарандык-улуттук идентификациялык кырдаалга маани берүү, аны XXI кылымда оптимизациялоонун бир топ реалдуу жана эффективдүү багыттарын жана механизмдерин аныктоо, постсоветтик окумуштуулардын этникалык жана улуттук изилдөөлөрдө ар түрдүү ыкмаларды, концепцияларды, түшүнүктөрдү жана парадигмаларды колдонуулары үчүн зарыл.

3. Улутту маданий жалпылыктан көрүнгөн, тилдик, аймактык, экономикалык жашоо жана психикалык түзүм жалпылыгынын базасында пайда болуучу адамдардын тарыхый иреттелген туруктуу жалпылыгы катары марксистик-лениндик трактовкалоо постсоветтик мейкиндиктеги жана чет өлкөлөрдөгү улутту заманбап изилдөөлөрдүн арасында бирден-бир үстөмдүк кылуучу социалдык-этникалык жалпылык катары кала берет.

4. «Этникалык өздүк аң-сезим», «этникалык психология», «этникалык аң-сезим», «этникалуулук» жана «этникалык иденттүүлүк» түшүнүктөрүн талдоо маңызы, максаты боюнча «этникалык иденттүүлүк» жана «этникалык өздүк аң-сезим» бири-бирине жакын жана өздөрүнүн мазмуну боюнча да окшош экендигин моюнга алууга мүмкүндүк берет.

5. Этникалык иденттүүлүктүн саясат таануучулук концепциясы этносаясий, этнологиялык, этнопсихологиялык жана этносociологиялык изилдөөлөрдүн жетишкендиктерине негизденет жана объекти, предмети этноидентификациялык өлчөмдөгү этникалык жалпылыктын тигил же башка аспектери болгон адистештирилген илимий дисциплиналар үчүн бул же тигил коомдогу этникалык иденттүүлүктүн калыптануусунун, өнүгүүсүнүн жана иштөөсүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана өзгөчөлүктөрүн, категориалдык-түшүнүктүк аппаратын калыптандыруу идеясынын методологиялык багыттарын иштеп чыгат.

6. Кыргыз Республикасындагы этностор аралык абалды жетишерлик толеранттуу, ал эми этностук топтор ортосундагы мамилелердин мүнөзүн жетишерлик туруктуу катары баалоого болот. Кыргызстандыктардын аң-сезими постсоветтик мейкиндикте пайда болгон жаңы саясий статуска акырындык менен ыңгайлашууда.

7. Этностор аралык интеграцияны жөнгө салуучу негизги фактор эң алды менен жалпы жарандык иденттүүлүк болуп саналат. Кийинки фактор бирдей коммуникациялык системаны калыптандырууга көмөк көрсөтүүчү, ошону менен бирге эле калктын дүйнө таанымына таасир этүүчү мамлекеттин тил саясаты жана акырында индивиддин жалпы жарандык, саясий укугун коргоого негизделген этностор аралык интеграцияны укуктук камсыздоо болуп эсептелет.

8. Дезинтеграциялык факторлорго, баарынан мурда, социалдык-экономикалык, социалдык-маданий мүнөздөгү факторлор тобу тийиштүү. Ага жашоо деңгээлинин төмөндөөсү, социалдык коргоонун жоктугу, жумуш менен камсыздоо деңгээли, менчикти бөлүштүрүү, ишмердүүлүк чөйрөсүнүн жана эмгектин этникалык түрдө бөлүштүрүлүүсү сыяктуу жана башка койгөйлөр кирет.

9. Чарбалык ишмердүүлүктүн белгилүү формасын божомолдоочу менчикке болгон формалар менен мамилелердин мүнөзү, тууган-уруктук мамилелер менен биргеликте кадимки жашоодогудай эле, саясий практикадагы кландуулук жана трайбализм сыяктуу көрүнүштөрдүн туруктуулугун жана чыдамкайлыгын түшүндүрөт, экинчи жагынан трайбализм күнөм саноосуз, бир топ оптималдуу түрдө этностун реалдуу тарыхый шарттарда жашап кетүүсүнө, ошондой эле өзүнүн этникалык өз алдынчалуулугун жана бүтүндүгүн сактоого шарт түзөт.

10. Этностор аралык биригүү жана интеграция процесси мамлекеттин жетектөөчү ролу басымдуулук кылган мамлекет, жарандык коом жана этнос ортосундагы өз ара мамилелердин балансына негизделүүсү керек.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАМАЛАР

1. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик уюмдарына коомдук-саясий

жашоону трансформациялоо шарттарында республикадагы этностор аралык интеграциянын максаттарын жана милдеттерин аныктоочу жалпы жарандык улуттун өнүгүү стратегиясын кабыл алуу, акырындап - улуттар аралык тынчтыкты жана ынтымакты консолидациялоо жана интеграциялоо жолу менен улуттар аралык мамилелерди толук модернизациялоо зарыл.

2. Социалдык-гумантардык билим берүү системасынын бардык баскычтарында жалпы мамлекеттик улуттун, этностор аралык толеранттуулуктун калыптануу койгойлорун окутууну киргизүү. Массалык маалымат каражаттарынын өкүлдөрүнө этностор аралык койгойлор боюнча материалдарды даярдоодо этикалык нормаларды катуу сактоо, улуттук жашоо менен байланышкан окуяларды объективдүү эмес, бир тараптуу чагылдырууга жол бербөө.

3. Мамлекеттик тил саясатын эффективдүү жүзөгө ашыруу жана иш кагаздарын жүргүзүү, коомдук турмуштун башка чөйрөлөрүнө мамлекеттик тилди киргизүү, бирдей улуттук мейкиндикти өнүктүрүүдөгү негизги фактор катары мамлекеттик тилдин бир топ оптималдуу иштөөсү үчүн, атап айтканда, кыргыз тилин окутуучулардын квалификациясын жогорулатуу, окутуунун заманбап ыкмаларынын жана программаларынын базасында окуу китептерин чыгаруу, мамлекеттик тилди окутуу боюнча сааттарды көбөйтүү үчүн комплекстүү иш чараларды ишке ашыруу.

4. Биздин өлкөдө дин кызматчыларынын саясий жашоодогу позициясын күчөтүүгө алып баруучу мамлекеттик жана коомдук турмушта диндин ролун күчөтүүчү белгилүү тенденция өкүм сүрөт. Ошондуктан, мамлекет профессионалдык маселелерди, конфессиялар аралык диний бирикмелер өлкөдө тынчтыкты жана ынтымакты сактоо боюнча эффективдүү иш чараларды аткара ала тургандай кылып чечүүсү зарыл.

5. Улуттар аралык мамилелер чөйрөсүндө мамлекеттик жана коомдук уюмдардын бирдиктүү, макулдашылган иш-аракеттерин камсыз кылуу. Мамлекеттик кызматтын кесипкойлугу улуттар аралык тынчтыктын жана ынтымактын олуттуу фактору болуп эсептелет. Заманбап шарттарда өлкөдө улуттук идентификациянын реалдуу модели жөнүндөгү концепцияны иштеп чыгуу зарыл. Бул, биздин өлкөдө – иденттүүлүк маселесин чечүүдө эки деңгээлдүү жакындашууга мажбурлаган калк курамы көп этникалуу жана көп профессионалдуу экендигинен келип чыгат. Улуттук иденттүүлүктүн биринчи деңгээли Кыргызстандын элин бирдиктүү жарандык жана саясий жалпылык катары калыптандыруу менен аныкталат. Мында, кеп суперэтникалык жалпылык эмес, эл, кыргызстандык этникалык жалпылык - этноулут жөнүндө болуп жаткандыгын белгилөө керек. Бул деңгээл мамлекет жарандардын таза формалдуу биригүүсүнөн жалпы баалуулуктар менен баш кошкон биримдикке айлануусунан келип чыгат. Андыктан, улуттук иденттүүлүктүн биринчи деңгээли – бул бардык жарандардын кызыкчылыктарын бирдей деңгээлде коргогон Кыргызстан мамлекети менен өзүнүн жарандык, саясий тагдырын идентификациялоо.

Иденттүүлүктүн экинчи деңгээли кыргыздардын өзүлөрүнүн улуттук иденттүүлүгү менен байланыштуу болуусу керек. Мындай жыйынтыкты кыргыз улутунун акыл-ой жүгүртүү багыттарындагы өзүн өзү түшүнүү, өзүн-өзү аныктоо койгойлорун чечүү деп эсептөөгө болот.

Кыргыздардын улуттук идентификациясы үчүн бардык негиздер бар. Эгемендик жылдары социалдык-экономикалык, саясий жана акыл-ой жашообузда улуттук иденттүүлүктү өнүктүрүү үчүн эсеп базасын түзгөн принципалдуу өзгөрүүлөр болуп өттү. Биринчиден, кыргыздар кайрадан абсалюттуу көпчүлүккө

ээ болду. Экинчиден, кыргыз улуту бүгүнкү күнү бардык социалдык структураларда - экономикада, саясатта, аскердик чөйрөдө көрүнүп, жаңы технологиялык, маалыматтык базада өзүнүн өнүгүүсү үчүн жаңы импульстарды алууда. Кыргызстандык коомду заманбап модернизациялоо улуттук идентификация бардык тармактарда эффективдүүлүккө жетишип жаткандыгын ачык көрсөтүүдө.

Кыргызстандын укуктук мамлекет жана жарандык коомго карата демократиялык багыттуулугун бекемдөөгө чакырылган улуттук идентификация концепциясынын моделинен келип чыккан иш-чаралар комплексинде, мамилелердин бардык системасын гумандаштыруу койгойун, жана биринчи иретте, этностор аралык өз ара аракеттешүүлөр системасын, ошондой эле, өлкөнүн өнүгүүсүнүн заманбап этабындагы коомдун биригүү императивдерин аныктоо маселеси өзгөчө мааниге ээ. Кеп, негизинен, гуманизмдин сапаттуу жаңы тиби жөнүндө жүрүүсү керек. Гуманизм көз караштардын системасы катары адамдын расалык, этникалык, диний же кандайдыр-бир башка белгилерден көз каранды болбогон инсан катары анын абсалюттук баалуулуктарды таануусунан келип чыгат.

6. Этноулуттук иденттүүлүк жана жарандык иденттүүлүктөрдүн өз ара катнаштары жөнүндө изилдөө жүргүзүү менен, этноулуттук иденттүүлүк жарандык иденттүүлүккө үстөмдүк кылбашы керектигин жана тескерисинче, жарандык иденттүүлүк бир же бир нече этноулуттук иденттүүлүктөрдү абсалютташтырбоосун белгилөө зарыл.

Диссертациянын негизги маңызы төмөндөгү статьяларда чагылдырылган:

1. Борбодоев, Ж.М. Этностор аралык мамилелерди жаракатка кириптер кылуучу факторлор [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Известия вузов. - № 8. - Бишкек, 2012. С. 142-143.

2. Борбодоев Ж.М. Эгемендикке ээ болгондон кийинки мезгилдеги этникалык азчылыкка карата Кыргызстандын улуттук саясатынын приоритеттүү багыттары [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Известия вузов. - № 8. - Бишкек, 2012. С. 148-150.

3. Артыкбаева, А.А., Борбодоев, Ж.М. Кыргызстан патриотизминин социалдык-саясий аспектилерин [Текст] / А.А.Артыкбаева, Ж.М.Борбодоев // Наука и новые технологии. - №6. - Бишкек, 2013. - С. 157-159.

4. Борбодоев, Ж.М., Тостокова, К.А. Кыргыз Республикасында этностор аралык мамилелердин өнүгүшүнүн Конституциялык негиздери [Текст] / Ж.М.Борбодоев, К.А.Тостокова // Наука и новые технологии. - №6. - Бишкек, 2013. - С. 153-154.

5. Борбодоев, Ж.М., Артыкбаева, А.А. К вопросу о научных определений этничности [Текст] / Ж.М.Борбодоев, А.А.Артыкбаева // Наука и новые технологии. - №6. - Бишкек, 2014. - С. 99-100.

6. Борбодоев, Ж.М. Теоретический анализ исследования этносоциологических процессов [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Наука и новые технологии. - №6 - Бишкек, 2014. - С. 103-104.

7. Борбодоев, Ж.М. Кыргызстан элдеринин Ассамблеясы – массалык, этникалык коомдук уюм [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Известия вузов. - №6. - Бишкек, 2014. - С. 193-195.

8. Борбодоев, Ж.М. Глобалдык дүйнө жана улуттук өзүнчөлүк [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Известия вузов. - №6. - Бишкек, 2014. - С. 188-189.

9. Борбодоев, Ж.М., Артыкбаева, А.А. Основные концепции и направления исследования этничности в современной социальной науке [Текст] / Ж.М.Борбодоев, А.А.Артыкбаева // Известия вузов. - №12. - Бишкек, 2014. - С. 75-77.
10. Артыкбаев, М.Т., Артыкбаева, А.А., Борбодоев, Ж.М. Образ Кыргызстана в социологическом измерении: опыт анализа на «микроуровне» [Текст] / М.Т.Артыкбаев, А.А.Артыкбаева, Ж.М.Борбодоев // «Вестник» КГНУ имени Ж.Баласагына. - Выпуск 2. - Бишкек, 2015. - С. 106-109.
11. Борбодоев, Ж.М. Этностук коомдук уюмдардын республикадагы улуттар аралык интеграциялык мамилелерди өнүктүрүүдөгү ролу [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Вестник КГНУ им. Ж.Баласагына. - № 1. - Бишкек, 2016, С. 165-172.
12. Борбодоев, Ж.М. Улуттар аралык иденттүүлүктү камсыз кылууда мамлекеттик жана коомдук уюмдардын ролу [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Вестник КГНУ им. Ж.Баласагына. - № 3 (87). - Бишкек, 2016. - С. 164-170.
13. Борбодоев, Ж.М. О структуре этнической идентичности кыргызской национальности [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Вопросы национальных и федеративных отношений. №2 (33). - М., 2016. - С. 135-141.
14. Борбодоев, Ж.М., Артыкбаева, А.А. Разработка теоретико-методологических аспектов исследования проблем идентичности и идентификации [Текст] / Ж.М.Борбодоев, А.А.Артыкбаева // Вопросы политологии. - № 2 (22). - М., 2016. С. 60-67.
15. Борбодоев, Ж.М. Соотношение национальной и этнической идентичности [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Вопросы национальных и федеративных отношений. - №3 (34). - М., 2016. - С. 123-130.
16. Борбодоев, Ж.М. Идентичность: разновидности ее проявления [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Вопросы политологии №3 (23). М., 2016, С. - 20-27.
17. Борбодоев, Ж.М. Межэтническое согласие - важный фактор национальной идентичности [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Вопросы политологии. - №4 (24). - М., 2016. - С 183-188.
18. Борбодоев, Ж.М. Принципы этнополитики Кыргызской Республики в современных условиях [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Вопросы национальных и федеративных отношений. - №4 (35). - М., 2016. - С. 118-123.
19. Борбодоев, Ж.М. Проблемные вопросы государственного урегулирования в обеспечении национальной идентичности [Текст] / Ж.М.Борбодоев // Вопросы политологии. - №9 (37). - Том 8. - М., 2018. - С. 600-605.

Борбодоев Жоробек Матикановичтин «Кыргыз Республикасында этноулуттук иденттүүлүктү калыптандыруу: теориялык-методологиялык талдоо» темасында 23.00.02 – саясий институттар, саясий процесстер жана технологиялар адистиги боюнча саясий илимдердин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: этнос, иденттүүлүк, этноулуттук иденттүүлүк, идентификация, этникалык иденттүүлүк, улут, этносаясат, этностор аралык мамиле, этностор аралык ынтымак, этникалык өзүн-өзү таануу, улуттук мамилелер, улуттар аралык мамилелер.

Изилдөөнүн объектиси: Кыргыз Республикасынын ар кыл этникалык топтордун өкүлдөрүнөн турган жарандары, мамлекеттин этносаясаты, анын өнүгүшүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү жана келечеги.

Изилдөөнүн предмети: Улуттар аралык мамилелер, мамлекеттин этносаясатынын жүргүзүлүшүндөгү этностор аралык процесстер, Кыргызстанда ички саясий туруктуулукту камсыз кылууда этникалык иденттүүлүктүн ролун жана ордун талдоо.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты калыптанып жаткан цивилизациялык, модернизациялык коомдун шарттарындагы Кыргызстандын заманбап социалдык-саясий өнүгүүсүндөгү этноулуттук иденттүүлүктү конструкциялоо саясатын изилдөө жана талдоо жүргүзүү; этноулуттук иденттүүлүк концепциясынын теориялык негиздерин ачып берүү, өлкөнүн саясий жашоосундагы этноулуттук иденттүүлүктүн орду менен ролун талдоого алуу үчүн маанилүү болгон негизги түшүнүктөрдү калыптандыруу.

Изилдөөнүн ыкмалары: Диссертацияны жазууда заманбап саясий теориялардын системдик, функционалдык, түзүмдүк, компаративисттик, ошондой эле, жалпы саясий ыкмалары колдонулду.

Илимий жаңылыгы: Алынган натыйжалардын ата мекендик саясий илим жаатында алгачкылардан болуп автор сунуштаган концепция менен теориялык-методологиялык талдоо айкалышкан жыйынтыктардын негизинде этноулуттук иденттүүлүккө талдоо жасалгандыгында.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү жана колдонуу чөйрөсү: Изилдөөнүн натыйжалары республиканын окуу жайларында саясат таануу, эл аралык мамилелер, социалдык философия илимдерин окутууда жана окуу куралдарын даярдоодо, ошондой эле мамлекеттик органдарда, илимий мекемелерде бул багыттагы көйгөйлөрдү прогноздоо, изилдөө иштеринде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Борбодоева Жоробека Матикановича на тему: «Формирование этнонациональной идентичности в Кыргызской Республике: теоретико-методологический анализ» на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02– политические институты, процессы и технологии

Ключевые слова: Этнос, идентичность, этнонациональная идентичность, идентификация, этническая идентичность, нация, этнополитика, межэтнические отношения, межэтническое согласие, этническое самосознание, национальные отношения, межнациональные отношения.

Объект исследования: Граждане Кыргызской Республики, являющиеся представителями разных этнических групп, этнополитика государства, закономерности ее развития и перспективы.

Предмет исследования: Межэтнические отношения, межэтнические процессы, происходящие в этнонациональной политике государства, направленной на укрепление и развитие внутривнутриполитической стабильности Кыргызстана.

Целью диссертационного исследования являются изучение и анализ политики конструирования этнонациональной идентичности в современном социально-политическом развитии Кыргызстана в условиях формирующегося цивилизационного, модернизированного общества; выявление теоретических оснований концепции этнонациональной идентичности, формулирование основных понятий, важных для анализа места и роли этнонациональной идентичности в политической жизни Кыргызстана.

Методы исследования: В диссертации широко использованы методы современной политической теории: системный, функциональный, структурный, компаративистский, а также общеполитический методы.

Научная новизна: Полученные результаты характеризуются новизной, в частности, впервые в отечественной политической науке была разработана авторская концепция формирования этнонациональной идентичности с проведением теоретико-методологического анализа.

Практическая значимость и область применения: Результаты исследования могут быть использованы на лекциях по политологии, международных отношениях, социальной философии и при подготовке учебных материалов, а также при прогнозе и анализе этнических и межнациональных проблем в государственных органах республики.

Abstract

of the dissertation of Borbodoev Jorobek Matikanovich on the topic: "Formation of ethnonational identity in Kyrgyz Republic: Theoretical and methodological analysis" for the degree of Doctor of Political Science in the specialty 23.00.02-political institutions, processes and technologies

Keywords: ethnicity, identity, ethnonational identity, ethnic identity, nation, ethnopolitics, interethnic relations, interethnic consensus, ethnic self-awareness, national relationships, international relationships

Scope of research: Citizens of Kyrgyz Republic, who represent various ethnic groups, state ethnopolitics, its pattern of development and perspectives

Research question: Interethnic relations, interethnic political processes directed to strengthening and developing internal political stability of Kyrgyzstan

Aim of research: Study and analysis of the policy of constructing an ethnonational identity in the modern socio-political development of Kyrgyzstan in the context of an emerging modern society; exploring theoretical foundations of ethnonational identity concept, formulating the basic concepts that are important for analyzing the place and role of ethnonational identity in the political life of Kyrgyzstan

Methodology: The following methods of modern political theory are widely used in the dissertation: systemic, functional, structural, comparative as well as general political theory.

Scientific novelty: The results obtained stand out by their originality. In particular, for the first time in Kyrgyz political science, the concept of forming an ethno-national identity with a theoretical and methodological analysis has been developed.

Practical significance and scope: the results of research can be used in lectures and study materials on political science, international relations, social philosophy as well as in forecasting and analyzing ethnic and interethnic problems in state bodies of Kyrgyzstan.

Борбодоев Жоробек Матиканович

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОУЛУТТУК ИДЕНТТҮҮЛҮКТҮ
КАЛЫПТАНДЫРУУ: ТЕОРИЯЛЫК-МЕТОДОЛОГИЯЛЫК ТАЛДОО**

23.00.02 – саясий институттар, процесстер жана технологиялар

Саясат таануу илимдеринин доктору
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Көлөмү 3 ок.бас.б. Тираж 100 даана, Буйрутма №130
Типография ОсОО «Алтын Принт»
720000, Бишкек ш., Орозбеков к., 44
Тел.: (+996 312) 62-13-10
e-mail: altyntamga@mai

